

Відгук

**на кваліфікаційну роботу на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
здобувачки заочної форми навчання спеціальності 081 Право
Терпан Людмили Іванівни за темою: «Право на життя в практиці
ЄСПЛ: обсяг, зміст та зобов'язання держави щодо забезпечення,
реалізації та захисту».**

Права людини після Другої світової війни перестали бути внутрішньою справою окремих держав та перейшли у міжнародну політику як один з найважливіших напрямків міжнародного співробітництва. Вони стали критерієм або маркером, за яким сьогодні відрізняється цивілізований та нецивілізований світ. Права людини не мають сенсу, якщо не забезпечені дієві механізми їх реалізації та захисту. Система захисту прав включає національний та міжнародний аспект, і хоча Конституція України визначає, що право звернутись до міжнародних установ та організацій особа має після використання всіх ефективних засобів національного захисту, саме звернення до ЄСПЛ є однією з найефективніших форм такого захисту, до якої з моменту ратифікації нашою державою Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод звертались вже тисячі людей.

Практика ЄСПЛ щодо захисту права на життя є важливою не тільки тому, що на рівні закону вона визнана джерелом права в Україні, але й тому, що завдяки їй формуються спільні підходи європейських країн до змісту цього права, і що дуже важливо – до обсягу зобов'язань держави щодо захисту даного права. Повноцінна інтеграція України до ЄС, Північноатлантичного альянсу та багатьох інших міжнародних організацій неможлива без належного рівня захисту всіх прав людини, серед яких безумовно пріоритетним є право на життя. Обрана Л.І. Терпан тема роботи є актуальною, але одночасно складною та важливою, оскільки розглядається в умовах війни, коли право на життя порушується масово кожен день. Авторка вірно доходить висновку, що саме перебудова міжнародних інституцій, які

колись створювались для того, щоб захистити людину від жахів війни та не допустити нових воєн у світі, мають бути істотно реформовані після завершення війни в Україні, оскільки значна їх частина продемонструвала повну безпорадність та бездіяльність щодо виконання своїх функцій. ЄСПЛ навпаки, за час свого існування демонструє зростання ефективності захисту основоположних прав, у тому числі таких, які порушуються внаслідок збройних конфліктів.

Авторка розкрила роботу, ґрунтуючись на наявних наукових розробках, а також аналізі численних рішень ЄСПЛ, у яких піднімаються важливі питання та сформовані принципи захисту права на життя. Структура роботи дозволила їй охопити найбільш важливі та істотні аспекти зазначеного права, зупинити свою увагу на ряді питань, які досі не мають консенсусу в європейських державах, проаналізувати підходи ЄСПЛ до вирішення таких питань. Окремі важливі висновки зроблені нею в аспекті аналізу процесуальних зобов'язань держави, а також складність оцінки та критеріїв допустимості правомірного позбавлення життя.

Робота має самостійний характер, виконана із дотриманням графіку, визначеного для виконання основних етапів дослідження, відповідає всім основним вимогам, які висуваються до такого виду робіт. Висновки та пропозиції, зроблені авторкою, є достатньо обґрунтованими та повними. Кваліфікаційна робота може бути допущена до захисту.

Науковий керівник

доцент кафедри конституційного

права та правосуддя, к.ю.н., доцент

Анжела ЛЕВЕНЕЦЬ

Рецензія

**на кваліфікаційну роботу на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
здобувачки заочної форми навчання спеціальності 081 Право
Терпан Людмили Іванівни за темою: «Право на життя в практиці
ЄСПЛ: обсяг, зміст та зобов'язання держави щодо забезпечення,
реалізації та захисту».**

Право на життя є не просто одним із природних прав людини, воно є передумовою та фундаментом всіх інших прав, які без права на життя втрачають сенс. Життя та гідність людини – це основні цінності, які у сучасному цивілізованому світі не викликають запитань та підлягають безумовному захисту як на національному, так і на міжнародному рівні. Підходи міжнародної спільноти до змісту та обсягу права на життя змінювались протягом всього існування людства, проте сьогодні такі трансформації не завершилися. Новими викликами в аспекті права на життя стала поява та розвиток нових технологій медицини та біоінженерії, у зв'язку із чим постійно виникають складні питання правової природи цих суспільних відносин, межі їх захисту та допустимого втручання, які до того ж обтяжуються морально-етичними, філософськими, релігійними аспектами.

Обрана Л. І. Терпан тема роботи є дуже важливою не лише через значення права на життя, досліджене в теоретичному плані, але також через її практичну орієнтацію, оскільки аналіз даного права вона здійснює через практику його захисту в ЄСПЛ. Ця міжнародна судова установа є однією з найефективніших у міжнародному механізмі захисту прав людини, авторитет якої в Україні є дуже високим. Саме завдяки рішенням ЄСПЛ розкриваються особливості розуміння основоположних конвенційних прав, розширюється їх зміст, формуються підходи щодо зобов'язань держави по їх захисту. Законодавство в Україні визнає Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ джерелами права, що додатково

підкреслює значення відповідних рішень для зміни національної правозахисної системи.

Враховуючи вищезазначене, а також особливу гостроту права на життя, як і багатьох інших найголовніших прав людини в умовах війни, погоджуємось з її актуальністю та своєчасністю. Авторка досліджує у роботі історичні аспекти розвитку права на життя, його еволюцію у межах європейської регіональної системи захисту, проводить співвідношення з іншими правами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, розглядає сферу його застосування.

Особливе значення для розкриття теми має другий розділ роботи, у якому дипломниця розглядає найбільш важливі напрямки практики ЄСПЛ щодо захисту права на життя, починаючи з так званих проблемних або невизначених питань, як евтаназія та аборт. Вона вірно підкреслює, наскільки істотно відрізняються підходи національних законодавств щодо вирішення вказаних питань, та яким чином ЄСПЛ формує власну практику, поважаючи дані підходи. Також заслуговує на увагу аналіз у роботі перспектив вдосконалення механізму захисту права на життя, який авторка проводить у третьому розділі роботи, із напрацюванням власних пропозицій та висновків щодо такого удосконалення.

При цьому у дослідженні присутні певні положення, які викликають неоднозначне ставлення та вимагають додаткового обґрунтування або роз'яснення дипломницею:

- 1) у першому розділі роботи, розкриваючи сферу застосування, авторка згадує про зобов'язання держави щодо захисту права на життя в аспекті забезпечення належної медичної допомоги, проте надалі в роботі цей аспект не знайшов детального аналізу. В якому обсязі, на думку авторки, держава несе відповідальність за забезпечення належної медичної допомоги у межах захисту права на життя?
- 2) Розглядаючи у другому розділі роботи захист права на життя в аспекті процесуальних зобов'язань держави, дипломниця обґрунтовує

певну систему принципів ефективного розслідування обставин смерті особи, яких має дотримуватись держава. Які з окреслених принципів, на її думку, є застосовними в умовах війни чи збройного конфлікту та чи є застосовними взагалі?

Зазначені питання та недоліки не впливають на загальне позитивне враження від роботи та можуть бути виправлені шляхом надання усних відповідей під час її публічного захисту.

Загалом кваліфікаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, містить обґрунтовані висновки та пропозиції, має самостійний характер та потенціал практичного застосування. Структурно матеріал викладено таким чином, що дозволило авторці логічно та послідовно розглянути найбільш важливі та цікаві позиції ЄСПЛ щодо захисту права на життя. Робота відповідає всім вимогам, які висуваються до такого роду робіт, та може бути допущена до захисту.

Рецензент

к.ю.н., доцент, доцент кафедри
конституційного права та правосуддя

Зоя КУЗНЕЦОВА

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
СЕКТОР МОНІТОРИНГУ ПЛАГІАТУ

Довідка

Видана Терпан Людмилі Іванівні (Економіко-правовий факультет; кафедра конституційного права та правосуддя; спеціальність – 081 Право) в тому, що дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»: «Право на життя в практиці ЄСПЛ: обсяг, зміст та зобов'язання держави щодо забезпечення, реалізації та захисту» була перевірена *автоматизованим сервісом пошуку плагіату Unicheck.*

Отримано наступні результати:

оригінальність – 79,7%

схожість – 20,3%

дата 03.11.23р.

підпис

Дата перевірки:
03.11.2023 10:53:05 ЕЕТ

Дата звіту:
03.11.2023 10:56:17 ЕЕТ

ID перевірки:
1015883850

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100008798

Назва документа: Терпан

Кількість сторінок: **81** Кількість слів: **20615** Кількість символів: **147365** Розмір файлу: **413.00 KB** ID файлу: **1015546065**

20.3% Схожість

Найбільша схожість: **1.12%** з Інтернет-джерелом (<http://eprints.zu.edu.ua/28640>)

19.8% Джерела з Інтернету 646

3.25% Джерела з Бібліотеки 72

1.56% Цитат

Цитати 6

Посилання 1

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 8

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра конституційного права та правосуддя

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Право на життя в практиці ЄСПЛ: обсяг, зміст та зобов'язання

держави щодо забезпечення, реалізації та захисту»

**«The right to life in the practice of the ECHR: scope, content and obligations
of the state to ensure, implement and protect»**

Виконала: здобувачка заочної форми навчання
спеціальності 081 Право

Терпан Людмила Іванівна

Керівник: к.ю.н., доц. Левенець А. В. _____

Рецензент: к.ю.н., доц. Кузнєцова З.В.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ ____ від ____ . ____ . 20 ____ р.

Завідувачка кафедри
_____ Тетяна СТЕПАНОВА
(підпис) (ім'я, прізвище)

Захищено на засіданні ЕК № 6
протокол № ____ від ____ . ____ . 20 ____ р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК
_____ Євдокія СТРЕЛЬЦОВА
(підпис) (ім'я, прізвище)

Одеса 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ПРИРОДНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ	
1.1. Історико-правовий аспект розвитку права на життя в системі загальних прав людини.....	7
1.2. Співвідношення права на життя з іншими правами Європейської конвенції з прав людини.....	16
1.3. Складність поняття права на життя, його структурні елементи та сфера застосування.....	23
Висновки до Розділу 1.....	31
 РОЗДІЛ 2. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ.	
2.1. Захист права на життя: дискусійні питання (смертна кара, евтаназія, аборт).....	33
2.2. Ефективність у процесуальному зобов'язанні проведення розслідування всіх обставин справи смерті особи.....	40
2.3. Правомірні випадки позбавлення життя особи: основні аспекти та принципи.....	47
Висновки до Розділу 2.....	53
 РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ	
3.1. Сучасний стан захисту права на життя в Україні	56
3.2. Міжнародне співробітництво у сфері захисту права на життя.....	63
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

На сьогоднішній день право на життя в усіх країнах світу є пріоритетним правом, адже без життя не мають сенсу на існування інші права. Тим самим, країни визнають дане право та закріплюють його на законодавчому рівні, гарантують його забезпечення, функціонування та захист. Своєю практикою Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) також намагається досягти того, щоб держави дотримувались законодавчо закріпленого права на життя, поважали його та, найголовніше, уникали порушень в сфері права на життя.

Актуальність теми щодо права на життя в практиці ЄСПЛ полягає в тому, що сучасне суспільство наразі стикається із постійними викликами та загрозами, серед яких: воєнні конфлікти, терористичні акти, недосконалість галузі охорони здоров'я тощо. Наразі в Україні також триває збройний конфлікт, який систематично призводить до порушення права на життя громадян. Ще на початку даного конфлікту до ЄСПЛ надходило безліч заяв від українців про порушення гарантованого права на життя. Саме тому роль ЄСПЛ є безумовною, адже за допомогою розгляду даних порушень буде сформована відповідна практика, яка в подальшому створить механізм правового захисту для громадян України.

Слід зазначити, що неправомірні діяння держав стають предметом розгляду, в процесі якого ЄСПЛ вирішує, які дії держави можуть вважатися порушенням права на життя та який обсяг і зміст зобов'язань, які належать державі в питаннях охорони життя своїх громадян. Розглядаючи питання порушення зобов'язань державою у сфері права на життя, ЄСПЛ також визначає у свої рішеннях певні стандарти щодо ефективного розслідування органами державної влади обставин, за яких було порушено дане право. Крім того, в процесі розгляду справ ЄСПЛ визначає системні проблеми, які призводять до порушень права на життя. Дослідження вже сформованої з часом практики дає можливість державам вживати певних заходів, щоб

запобігти можливим порушенням у подальшому. Разом з тим, вивчення та аналіз практики ЄСПЛ щодо права на життя допомагає удосконалювати і розвивати цю сферу права, зокрема, враховувати нові виклики та суспільні потреби.

Необхідно вказати, що право на життя у практиці ЄСПЛ були основним предметом дослідження та аналізу таких науковців, як С. Алексєєв, Ю. Баулін, З. Гладун, К. Гориславський, В. Гришук, А. Дерипаско, О. Заверуха, , Н. Кальченко, Л. Лінік, Н. Матузов, О. Мєзяєв, К. Марисюк, О. Мірошніченко, О. Перевозчикова, С. Порошук, П. Рабінович, О. Рогова, Г. Романовський, Н. Рубанова, Л. Рассказов, Т. Свіда, О. Светлов, М. Страхов, А. Соловійов, Я. Триньова, І. Упоров, Т. Фоміченко, С. Шевчук, І. Юшкарєв та інші.

Не дивлячись на те, що право на життя в практиці ЄСПЛ постійно є об'єктом дослідження, дане питання потребує подальшого вивчення та вдосконалення через постійну загрозу порушення відповідного права в світі.

Мета і задачі дослідження. Метою даної роботи є визначення сутності зобов'язань держав в сфері права на життя, встановлення проблемних питань та показових справ в практиці ЄСПЛ, за допомогою яких можливе вирішення даних питань.

Визначення мета включає наступні задачі:

- розкрити питання розвитку права на життя в контексті міжнародного та національного права;
- встановити структурні елементи права на життя та окреслити їх зміст;
- дослідити рішення, які винесені ЄСПЛ у справах, пов'язаних з правом на життя;
- встановити основні механізми, які сприяють забезпеченню права на життя;

- запропонувати можливі шляхи вирішення проблеми реалізації та захисту права на життя в Україні.

Об'єктом дослідження є сама практика ЄСПЛ в контексті обсягу, змісту та зобов'язань щодо забезпечення, реалізації та захисту права на життя.

Предметом дослідження є показові справи ЄСПЛ у сфері права на життя, які визначають певні порушення зобов'язань з боку держав та обставини, за яких відбулись такі порушення, а також рішення, які є результатом розгляду цих справ.

Для всебічного дослідження встановленого питання були використані як **загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання**. Так, за допомогою історичного методу було досліджено виникнення поняття «права на життя», певну еволюцію законодавства із закріпленням правом, запровадження та скасування смертної кари тощо (Розділ 1, підрозділ 1.1).

Такі прийоми пізнання, як аналіз та синтез, дали можливість виокремити складові права на життя та вивчити їх у поєднання, а також зрозуміти обсяг та зміст даного права (Розділ 1, підрозділ 1.3). Також був проведений аналіз рішень ЄСПЛ, що дало розуміння до підходів та критеріїв, які суд застосовує при вирішенні справ, а також до сутності зобов'язань держави щодо права на життя (Розділ 2, підрозділ 2.1). Аналіз дискусійних питань сприяв всебічному дослідженню практики ЄСПЛ в контексті права на життя. (Розділ 2, підрозділ 2.1). Синтез дав змогу поєднати результати аналізу поняття права на життя, конвенцій, законодавства, що стосуються права на життя. Це дозволяє отримати комплексне уявлення про найважливіші аспекти теми та узагальнити знання з різних джерел (Розділ 1, підрозділ 1.3).

За допомогою порівняльного методу було здійснено співставлення певних судових рішень щодо тотожних питань (Розділ 2, підрозділ 2.2), а також було здійснено порівняльну характеристику щодо права на життя з іншими правами Європейської конвенції прав людини (Розділ 1, підрозділ 1.3). Крім того, було проведено порівняльну характеристику основних напрямків

міжнародного співробітництва щодо забезпечення права на життя (Розділ 3, підрозділ 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що питання права на життя в практиці ЄСПЛ, його обсяг, зміст та зобов'язання держави щодо забезпечення, реалізації та захисту є комплексним та розвивається у зв'язку із вдосконаленням медицини, технологій, зміною соціально-економічного та політичного становища держав у світі, а тому потребує постійної уваги та аналізу. Тим самим, наукова новизна досліджень підтверджується наступним:

- запропоновано додаткову систематизацію принципів практики ЄСПЛ щодо сутності зобов'язань держав, яка містить роз'яснення проблемних аспектів в сфері права на життя та визначає критерії ефективності розслідування обставин смерті особи тощо;
- виявлені перспективи подальшого розвитку механізмів, які сприяють забезпеченню захисту права на життя, та можливі шляхи вирішення проблеми реалізації та захисту даного права в Україні, у тому числі і в умовах воєнного стану;
- розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності міжнародного співробітництва у сфері захисту права на життя людини, особливо в умовах військових конфліктів.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ПРИРОДНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

1.1. Історико-правовий аспект розвитку права на життя в системі загальних прав людини

Слід почати з того, що історія виникнення та закріплення на законодавчому рівні права на життя людини є доволі довгою та складною, адже людство протягом свого існування постійно вивчало цю проблему.

З появою грецької філософії і римського права з'явилися концепції прав людини. У Стародавній Греції філософи, такі як Сократ, Платон і Арістотель, аргументували, що люди мають незалежність і право на життя.

Погоджуємось із Котенко Т.В., яка зазначає, що саме в античних містах-полісах Стародавньої Греції, а згодом і Риму були сформовані поняття «рівність людей», «права людини», «політичні права людини», «політична свобода». Античні філософи виводили ідею права взагалі та ідею прав людини відповідно до вимог свого часу та умов суспільного розвитку [1, с. 127].

Щодо Середньовіччя, то у цей період право на життя не було розглянуто як незаперечне і невід'ємне право кожної людини. Статус та захист життя залежали від соціального стану, релігійної належності та інших факторів. Королі та володарі мали широку владу і часто приймали рішення про життя і смерть своїх підданих, включаючи використання смертної кари. Правопорушення також мали серйозні наслідки у вигляді покарань через катування, завдання страждань, смерті тощо.

Проте, на той час були і деякі прояви захисту права на життя з боку церкви. Так, відомий теолог Тома Аквінський вважав, що смертна кара може бути застосована лише у випадках екстремального злочину. Водночас, виправдовуючи смертну кару, Аквінський зазначає, що вона служить тому, що є останнім засобом, для ліквідування з суспільства злих осіб, використовуючи метафору ампутації – подібно як лікар-хірург, що відрізає кінцівку чи орган, які вже неможливо вилікувати [2].

Просвітництво та Французька революція 1789 р. також мали значний вплив на встановлення та визнання права на життя як основного права людини. Ці події сприяли перегляду традиційних ідеологічних, політичних та соціальних структур і стали кроком до становлення сучасної концепції прав людини. Ідеї Просвітництва базувались на думці невідчужуваності прав людини, належності кожній людині природніх прав.

Такі провідні філософи Просвітництва, як Іммануїл Кант, Жан-Жак Руссо, Вольтер, Монтеск'є прагнули розширити свободу, право користуватися свободою віросповідання та вираження поглядів, обмежене конституційним урядом, право бути вільним від тортур, рабства та експлуатації, право на життя й на власність, право на справедливість і на захист верховенства права [3, с. 332].

В свою чергу, Французька революція, яка розпочалася у 1789 році, була суттєвим переломом у політичному та соціальному ландшафті Франції. У цей період була проголошена "Декларація прав людини і громадянина", яка визнала права людини, включаючи право на життя, та знайшла відображення багатьох ідей філософів Просвітництва. Це було історичним кроком у створенні системи прав, яка гарантує основні свободи та права громадян.

Декларація прав людини і громадянина встановлювала основні принципи та права людини і громадянина, які були визнані універсальними та невідчужуваними. Вона затверджувала рівність перед законом, свободу слова, релігії, право власності, невтручання в приватне життя та інші основні свободи. Ці принципи були визнані фундаментальними правами, які повинні бути гарантовані кожному громадянину.

Слід погодитись із думкою Козинець О.Г., яка вказує, що дана Декларація зробила величезний революційний вплив не тільки на світогляд французької нації, але і на розуми всього сучасного людства. Автори Декларації мали всі підстави стверджувати, що вони розробили програму дій „для всіх народів і на всі часи” [4, с. 10].

Зазначаємо, що усі права людини взаємопов'язані, але вони різняться як за сферою застосування, так і хронологією виникнення. Говорячи саме про періодичність виникнення прав людини, необхідно нагадати термін «покоління прав людини». Наразі виділяють основні «три покоління», а також, у зв'язку з динамічним розвитком суспільства, все частіше виділяють «четверте покоління», яке пов'язане із незалежністю та альтернативністю особи у виборі правомірної поведінки. Три покоління прав людини виникли як результат розвитку правових принципів, що впливають із потреб і викликів суспільства. Кожне покоління прав відображає конкретні аспекти, які були визнані важливими на певному етапі історії.

Права першого покоління, також відомі як громадські та політичні права, є основоположними правами людини, які визнаються у багатьох міжнародних документах та конституціях країн. Їх виникнення пов'язують із буржуазною революцією у Франції та становленням США як незалежної і демократичної держави. Саме цим пояснюється основоположна ідея цього покоління прав, яка полягала у рівності усіх людей в правах, незалежно від походження, а також заборона пригнічення та катування. До прав першого покоління ми відносимо: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті і свобода думки, тощо.

Право на життя як право першого покоління є невід'ємним природним правом, яке на той час знайшло своє закріплення у Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки у 1776 р.: «...всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невідбірними правами, до яких належать право на життя, свободу і прагнення щастя;...» [5]. Тодішнє трактування поняття права на життя базувалось на ідеях епохи Просвітництва, тобто дане право було дароване людині Богом. Право на життя розглядалось як право на захист фізичного існування, а позбавлення людини життя без законної підстави є недопустимим. Це означало, що життя кожної людини було вважалось святим і заслуговувало захисту.

Насамперед, у 20 столітті після того, як світ обійшла Друга світова війна, голокост та голод, світова спільнота вирішила, що необхідно закріпити право на життя на міжнародному рівні. Ідея захисту прав людини, в тому числі і права на життя, набуло тоді надзвичайного поширення. Це знайшло своє відображення у Загальній декларації прав людини, яку було проголошено Генеральною Асамблеєю у 1948 році. Станом на сьогоднішній день, 173 країни ратифікували даний документ, що підтверджує глобальне значення Загальної декларації прав людини. Її прийняття сприяло динамічному розвитку правозахисної діяльності та створенню надзвичайно важливих інститутів захисту, реалізації та забезпечення прав людини, в тому числі і права людини на життя.

Проте, варто зауважити, що існують країни, які ще не ратифікували Декларацію або мають обмеження в її реалізації. Кількість ратифікуючих країн може змінюватись з часом, оскільки нові країни можуть приєднатися до Декларації, а вже давно створені країни змінити своє ставлення та ратифікувати зазначений документ.

Стаття 3 зазначеної Декларації проголошує, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність [6]. Тим самим, право на життя є основним правом. Дане право є одним із перших у даному документі, що підкреслює значимість та неможливість існування всіх інших прав без права на життя людини.

Вже після 50-х років у багатьох міжнародно-правових документах також були проголошені та закріплені принципи та ідеї, викладені в Загальній декларації прав людини. Зокрема, сформовано Міжнародну хартію прав людини, або Міжнародний білль про права людини, до якого входять:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);

- Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1976 р.);

- 2-й Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про відміну смертної кари (1991 р.) [7, с. 13].

Необхідно також окреслити історично-правовий аспект права на життя в Україні, адже на сьогоднішній день наша держава є демократичною країною, в якій права та свободи людини є найвищою цінністю для держави. Водночас, шлях до проголошення даної ідеї та її закріплення на конституційному рівні був тернистим, починаючи з періоду феодальної роздробленості Київської Русі (XI-XIV вв.), де більшість населення були феодально залежними, і до самого проголошення незалежності України (XX в.).

Так, на період феодальної роздробленості Київської Русі становище населення було нерівним і залежало від соціального статусу. Велика більшість населення перебувала в залежності від феодалів і мала обмежені права та свободи. Суспільство було вкрай ієрархічним, де верхні соціальні стани мали привілеї і контролювали владу та ресурси.

Однак, на той момент правове становище населення визначалось нормами кодексу законів «Руська права». Як зазначає Тімашов В.О., кодексом урегульовувався широкий спектр суспільних відносин - у ньому містилися норми, що безпосередньо стосуються особи, її прав і свобод. Зокрема, широко врегульовувалися відносини власності і спадкові відносини. Низка норм закріплювала відсутність смертної кари, мученицьких покарань або катування під час допиту, обмеження, а згодом і заборону кривавої помсти, різноманітні правові механізми захисту життя, честі і гідності особи [8, с. 172].

Тим самим, смертна кара на той час не передбачалась за скоєння численних злочинів. Загалом, таке покарання могли призначити особі за скоєння таких серйозних злочинів, як вбивство або зрада князю. Проте,

становлення та виконання права на життя були залежні від соціального статусу особи та волі князя, а також від традицій того часу. Загалом, право на життя у "Руській правді" мало свої особливості та обмеження, властиві середньовічному суспільству.

В свою чергу, на період Національно-визвольної боротьби під керівництвом Богдана Хмельницького та Гетьманщини (середина XVII ст.) ідеї рівності прав та свобод, поваги та гідності стали провідними та набули колосального поширення. Саме тоді було скасовано кріпосне право і значна частина населення нарешті була вільною.

Водночас, в усіх українсько-московських договорах (Березневі статті 1654 р., Переяславські статті 1659 р., Коломацькі статті 1687 р. та ін.) були здебільшого закріплені права та привілеї для козацько-шляхетської верхівки, яка панувала тоді на українських землях. У контексті права на життя, прийняття рішень про життя та смерть осіб, зокрема військових злочинців або політичних опонентів, зазвичай залежало від влади гетьмана, його ради та військової хоругви.

Великого значення для інституту прав і свобод людини зіграла Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Даний документ є першою конституцією в Україні та одним із перших писаних правових актів у Східній Європі, який закріплював основи політичного, духовного та соціального порядків. В контексті прав людини, Конституція Пилипа Орлика хоча і не включала детального списку прав людини, вона закріплювала принципи, що стосуються прав і свобод, серед яких: рівність, свобода релігії, заборона катувань тощо.

Вже у радянські часи в Україні мали місце чотири Конституції (1919, 1929, 1937, 1978, кожна з яких також врегульовувала певним чином інститут прав і свобод людини. Водночас, слід взяти до уваги, що норми цих конституцій здебільшого формально встановлювали та проголошували права та свободи людини.

Зазначаємо, що на долю українського народу у XX столітті випали чимало випробувань, які безумовно порушували таке важливо пріоритетне право, як право на життя. Серед таких чинників можна виокремити:

- Репресії і політичні переслідування, які застосовували до так званих «зрадників», «шпигунів», «інакодумців». Такі репресії передбачали страти, висилки, катування та ін. Слід відзначити, що на момент вчинення даних правопорушень, інформація про них була засекреченою. Лише після розвалу Радянської Союзу стали відомі усі злочини, які були скоєні під час того тоталітарного режиму.

- Голодомор. У 1932-1933 роках в Україні стався голодомор – штучно створений голод, спричинений радянською владою. Він призвів до масового голоду і смерті мільйонів людей. Цей геноцид мав серйозні наслідки для права на життя українського населення.

- Контроль з боку державних служб. В радянському суспільстві була широка мережа служб безпеки (КДБ, НКВД тощо), які мали великий контроль над життям людей. Це включало переслідування і затримання людей, які порушували радянський порядок або вважалися політично небезпечними.

Окіпнюк В.Т. зазначає, що тенденція у розвитку радянських спецслужб особливо посилилась з приходом до влади в СРСР Л. І. Брежнєва. Органи КДБ, застосовуючи репресивні методи і порушуючи права людини, стали основним знаряддям партійної верхівки СРСР у боротьбі з вільнодумством, інакомисленням, дисидентським рухом, так званим українським буржуазним націоналізмом та будь-якими іншими проявами не тільки опозиційності, а й навіть критики чинного режиму [9, с.124].

В свою чергу, вже після Другої світової війни, коли світ усвідомив усі жахливі наслідки, в тому числі і кількість постраждалих та загиблих людей від війни, у Радянському союзі були певні позитивні зміни у сфері захисту прав людини. Так, у 1945 році Українська РСР у складі Радянського союзу стала членом Організації об'єднаних націй та стала учасницею таких

міжнародно правових актів, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні

та культурні права та ін. Всі ці документи посприяли формуванню інституту прав та свобод людини і громадянина та закріпленню їх вже у Конституції України 1996 року.

У 1991 році Україна нарешті здобула незалежність та, отримавши статус незалежної суверенної держави, Україна почала будувати власну конституційну та правову систему, що включає захист прав і свобод громадян. З того моменту були проголошені конституційні гарантії, ратифіковані ряд міжнародних конвенцій та створені громадські організації у сфері прав людини, також у законодавство почали вносити відповідні зміни для сприяння забезпеченню прав і свобод.

Відповідно до статті 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [10].

Дана норма визнає право на життя як одне з невід'ємних та недоторканих прав кожної людини, яке повинне бути захищене законом та гарантоване державою. Відзначаємо, що право на життя закріплене та проголошено першим з усіх інших природних прав людини в Конституції України.

Крім того, Рішенням Конституційного Суду від 29.12.1999 р. № 11-рп-99 зазначено, що виходячи з того, що Україна є соціальною, демократичною і правовою державою (стаття 1 Конституції України), в якій життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнані найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України), смертна кара як вид покарання має розглядатись як така, що не узгоджується з зазначеними положеннями Конституції України [11, п.5].

Тим самим, смертна кара як вид покарання в Україні заборонена та не може бути призначена у будь-якому випадку. Як наслідок, були внесені зміни у законодавство та прийнято новий Кримінальний кодекс України 2001 р. , який виключає даний вид покарання.

Разом з тим, законодавство України містить низку правових норм, які спрямовані на забезпечення захисту права людини на життя. Окрім кримінальної відповідальності за умисне позбавлення життя людини, Україна, у 1997 ратифікувавши Європейську конвенцію з прав людини та усі додані до неї Протоколи, відмовилась від застосування смертної карти та взяла на себе обов'язок не піддавати екстрадиції осіб, до яких в іншій країні може бути застосований даний вид покарання.

Також, як правонаступниця Української РСР, наша держава є учасницею Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права» та «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (1966 р.).

Загалом, Україна, як і інші країни, пройшла довгий шлях розвитку інституту прав людини, в тому числі і права на життя. У різні періоди своєї історії, право на життя в Україні трактувалося і реалізовувалося по-різному. Зазначаємо, що особливий поштовх у становленні та закріпленні невід'ємного права на життя для всього світу зіграла Декларація прав людини і громадянина 1789 року, яка в цілому визнала універсальність прав людини. Як результат, після здобуття незалежності Україною у 1991 році, право на життя було закріплено в Конституції 1996 року як недоторкане право кожної людини. Водночас, наразі виклики і завдання залишаються, і Україна продовжує працювати над зміцненням правових гарантій та забезпеченням повного захисту прав людини на життя.

1.2. Співвідношення права на життя з іншими правами Європейської конвенції прав людини

Перш ніж перейти до співвідношення права на життя із іншими закріпленими правами людини у Європейській конвенції з прав людини, необхідно зазначити, що життя визнається найвищою цінністю для кожної людини та суспільства в цілому. Воно є природним благом, яким наділяється кожна людина. Такі ідеї є основоположними для кожної демократичної, соціальної, правової держави, в якій життя людини проголошено найвищою соціальною цінністю. Загальносуспільне визнання життя як найвищої цінності підкреслює необхідність поваги до життя інших людей, забезпечення безпеки та захисту прав кожного індивідуума. Таке розуміння підтримує гуманітарні цінності та сприяє побудові справедливого та гармонійного суспільства.

Басовська К. визначає, що термін «життя» вживається як у філософському, соціальному розумінні, так і в біологічному. У філософському розумінні «життя» – це одна з форм існування матерії, що закономірно виникає за певних умов у процесі її розвитку. У соціальному плані – це значне за обсягом коло можливостей людини та перелік обов’язків держави щодо підтримання, забезпечення і захисту такого права. У біологічному плані «життя» розуміється як фізіологічне існування людини або тварини, а «життєдіяльність» – сукупність реалізації життєвих функцій, які становлять діяльність організму [12,с. 565]

З вищевказаного випливає, що усі права людини є похідними від права на життя, оскільки саме життя є базовою передумовою для існування та здійснення інших прав. Життя є фундаментальним правом, без якого інші права втрачають своє значення. Визнання права на життя є вихідним пунктом для формулювання і захисту інших прав, і тому воно є одним із найважливіших прав людини.

Перш за все, пріоритетність права на життя відображає цінність самого життя. У тому разі, якщо право на життя не гарантується та не визнається

державою, всі інші права та свободи, такі як: заборона катувань, заборона рабства та примусової праці, свобода та особиста недоторканість, свобода думки, релігії та совісті тощо, втрачають сенс на існування. Таким чином, коли право на життя визнається і захищається, це покладає фундаментальне уявлення про важливість індивідуальної особистості та її прав.

По-друге, уявлення про життя як право виходить із природних переконань, що кожна людина народжується з правом на існування, тобто людині дароване життя природою існування, а не державою. Держава, в свою чергу, вже на законодавчому рівні гарантує непорушність та захист цього права. Незалежно від культурних, релігійних чи правових позицій, природне право на життя вважається універсальним і недоторканим.

Погоджуємось із Паценчук А., яка наводить вагомі аргументи природного походження права на життя. Так, право на життя існувало у людини в її природному стані, ще до виникнення держави й позитивних законів та по своїй суті є її властивістю як живої істоти. Таке право виникає з моменту народження людини та виявляється в його невід'ємності й невідчужуваності. Воно загальне й універсальне, незмінне, реалізується безпосередньо й об'єктивно [13, с. 75].

Крім того, у самому проголошенні права на життя закладений принцип гуманізму, що є основою для етики, медицини, правосуддя та суспільної взаємодії. Це означає, що для всіх найважливіших сфер суспільства мають бути в пріоритеті повага до життя людини, його безпека, дбайливі умови існування незалежно від соціального та економічного стану людини. Разом з тим, у контексті права на життя, гуманізм сприяє створенню сприятливого суспільного середовища, де кожна людина може жити безпечно і гідно. Гуманізм протиставляється збройним конфліктам та війнам, адже вони призводять до порушення права на життя людей. Даний принцип допомагає впроваджувати правозахисні механізми, забезпечує дотримання прав людини та розвиток соціального середовища для забезпечення їхнього благополуччя.

Європейська конвенція з прав людини 1950 р. (далі – ЄКПЛ), окрім права на життя, проголошує наступні права та свободи людини:

- заборона катування;
- заборона рабства і примусової праці;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право на справедливий суд;
- ніякого покарання без закону
- право на повагу до приватного і сімейного життя
- свобода думки, совісті і релігії,
- свобода вираження поглядів,
- свобода зібрань та об'єднання,
- право на ефективний засіб правового захисту;
- заборона дискримінації [14].

Найбільш тісно між собою право на життя, закріплене в статті 2 ЄКПЛ, пов'язане із **забороною катувань**, яка проголошена статтею 3 ЄКПЛ. Обидві норми доповнюють одна одну та дають можливість більш детально розкрити зміст цих складових. Заборона катувань, в першу чергу, має на меті запобігання незаконному позбавленню життя або завданню будь-яких тілесних або психічних страждань людині. Це сприяє збереженню життя та захисту права на життя.

Виходячи зі змісту ст. 3 ЄКПЛ, заборона катувань передбачає три складові, які вважаються порушенням прав і свобод людини відповідно до норм міжнародного права: *катування, нелюдське поводження чи покарання, поводження чи покарання, що принижує гідність*. Ці діяння можуть включати як психічні, так і фізичні тортури, що направлені на знецінення гідності людини, а також можуть призвести до безпосередньої смерті людини, що є прямим порушенням права на життя. Гідність, в свою чергу, пов'язана з ідеєю недоторканості фізичної, емоційної та психологічної цілісності кожної людини.

Людська гідність, за твердженням С.С. Яценка, важлива, як і життя, оскільки представляє людський масштаб буття. А тому людське існування та людська гідність нерозривно пов'язані та є невід'ємними, іманентними, важливими особливостями людини. Існування та гідність людини як єдність людини фактично не є правом, бо людська істотність є для права трансцендентною, отже, недосяжною [15, с. 146-147].

Погоджуємось із твердженням автора, адже життя людини є фундаментальною складовою гідності людини. Обидві є непорушними та не можуть природно існувати окремо, а мають нерозривно доповнювати одна одну. Людська гідність також забезпечується через захист життя.

Водночас, заборона катувань має абсолютний характер у порівнянні із проголошеним правом на життя. Законодавством передбачені певні випадки, коли позбавлення життя людини не є правопорушенням, що є основною відмінністю між правом на життя та заборонаю катувань.

ЄКПЛ також передбачає **заборону рабства і примусової праці**, що є не менш важливим для забезпечення життя та людської гідності. Так, поняття рабства передбачає стан, в якому особа позбавляється свободи та стає власністю іншої людини, що повністю суперечить ідеї людини як найвищої соціальної цінності. У такому стані людина не може розпоряджатись власним діями і її існування повністю залежить від іншої особи. За таких обставин бачимо, що гарантування права на життя є передумовою заборони рабства та співвідносяться як ціле і його частина. Право на життя передбачає повноту життя кожної людини, забезпечує її безпеку та гідність. Заборона рабства, натомість, виходить з ідеї про недоторканність і свободу людини, яка має право на поважне та гідне ставлення.

Щодо заборони тримання людини у підневільного стану, то у справі С.N. і V. проти Франції Суд зазначив, що підневільний стан становить особливо форму примусової і обов'язкової праці, інакше кажучи, «обтяжену» примусову і обов'язкову працю, що підпадає під зміст статті 4 ЄКПЛ. Насправді, основним елементом, який відрізняє підневільний стан від

примусової і обов'язкової праці, у розумінні статті 4 Конвенції, є почуття потерпілих, що їхній стан неможливо змінити, і що становище теж не може змінитись. Суд вирішив, що достатньо, аби таке почуття спиралось на згадані об'єктивні елементи або підтримувалось особами, які здійснюють примус [16].

Знову ж таки, як право на життя, так і заборона рабства і примусової праці поєднані між собою та спрямовані на захист людей від знущань та експлуатації. Заборона рабства і примусової праці, як і заборона катувань, мають на меті, в першу чергу, збереження життя людини. Це означає, що проголошені заборони базуються на ідеї існування людини без загрози для її життя та походять від права на життя.

Наступними розглянемо співвідношення права на життя та **права на свободу та особисту недоторканність**. Свобода та особиста недоторканність за своє сутністю є необхідними компонентами для фізичного існування людини. Вони є взаємопов'язаними, адже не можна говорити про свободу людини за обмеження її особистої недоторканості.

Водночас, необхідно розрізняти певні аспекти в контексті понять „свобода” та „особиста недоторканність”. Так, під свободою слід розуміти правову категорію, за якої людина може самостійно обирати варіанти поведінки і вчиняти певні дії на власний розсуд. Щодо особистої недоторканості, то вона означає, що кожна людина має право на захист від фізичного, психологічного та морального насильства або образ. В цьому випадку ми також можемо говорити про заборону будь-якого затримання, тримання під вартою та арешту людини без законних підстав.

Слід зазначити, що, як і право на життя, ЄКПЛ визнає право на свободу та особисту недоторканність як основоположні права, однак вони не є абсолютними і можуть бути обмежені за певних обставин, які чітко визначені законодавством та є вичерпаними.

Погоджуємось із думкою Шульган І., яка зазначає, що недоторканність особистості охоплює лише сферу діяльності суспільства стосовно конкретної

особи, а не її особисту діяльність. Недоторканність охоплює багато прав: право на життя, право на здоров'я, право не бути підданим тортурам тощо. Водночас, ця категорія не підмінює їх, а означає заборону будь-якого втручання ззовні без особистої на те волі (згоди) [17, с.45].

Взаємозв'язок між правом на життя та свободою та недоторканістю, полягає в тому, що свобода допомагає забезпечити повноцінне фізичне існування, оскільки люди мають право вільно вибирати, як їх життя буде протікати та розпоряджатись ним. Недоторканість життя, у свою чергу, підтримує свободу, а оскільки ніхто не може бути змушеним або примушеним до дій або діяльності, з якою не згоден.

ЕКПЛ також проголошує такі свободи, як **свобода думки, совісті і релігії та свобода вираження поглядів**. Зв'язок між цими свободами та правом на життя полягає також в їх природності. Право на життя та свобода думки, совісті і релігії вважаються природними правами, що означає, що вони випливають з інтелектуальних, моральних, етичних та людських аспектів буття людини. Ці права пов'язані з самоідентифікацією, свободою і гідністю кожної людини. Разом з іншими природними правами, вони вважаються невідчужуваними та непорушними. Таке право і свободи базуються на ідеї, що вони існують незалежно від будь-яких законів чи установлених норм. Вони вважаються невід'ємними від існування людини і мають бути захищені державою та іншими інституціями.

Поєднання цих прав є важливою основою для створення справедливого та демократичного суспільства, де гарантуються права і гідність кожного і кожної людини. Вважаємо, що самотність людини не може залежати від державного устрою, а тому органи державної влади мають залишатись нейтральними у цьому відношенні. Основна ідея полягає в тому, що кожна людина має право на свободу вираження своїх думок і вірогідностей, поки вона не спричиняє шкоди іншим і не порушує права та гідність інших людей. Права і свободи мають обмеження, коли вони стикаються з правами інших або загрожують громадському порядку та безпеці. Таким чином, взаємодія

цих прав сприяє створенню рівних умов для всіх, де кожен може жити вільно і гідно.

Необхідно зазначити, що свобода думки, совісті і релігії дає можливість людині вільно визначати свої переконання і вірогідність, а свобода вираження поглядів спрямована не те, щоб судження та оцінки людини могли бути вільно висловлені. В свою чергу, право на життя гарантує, що ніхто не буде підданий смертельній загрозі або насильству через свої погляди чи вірогідність.

Вважаємо за необхідне вказати також про важливість співіснування та забезпечення права на життя та **заборону дискримінації**. Так, дискримінація являє собою негативну поведінку або ставлення до людини й або групи людей на підставі певних характеристик, які є несправедливими або необґрунтованими. Це можуть бути такі характеристики, як раса, колір шкіри, етнічне походження, релігія, стать, сексуальна орієнтація, інвалідність, вік, соціальний статус тощо. Тим самим, дискримінація може бути соціально, культурною, правовою, економічною тощо.

Погоджуємось із думкою Сердюк Н.А., який зазначає, що визнання правової рівності має глибокий гуманістичний сенс, а в практичному аспекті сприяє максимальному використанню людиною своїх здібностей, реалізації свого потенціалу як особистості [18, с. 62].

Співвідношення між правом на життя та заборонаю дискримінації полягає в тому, що право на життя має пріоритет перед будь-якою іншою правовою нормою або правом. Іншими словами, ніяка дискримінація, яка може призвести до погрози життю людини або позбавленню її життя, не може бути виправдана або допустима. Як приклад, людина може звернутись до медичного закладу у разі погіршення стану здоров'я, але через негативне ставлення до неї на підставі, наприклад, її расової належності цій людині надаватимуть неналежні медичні послуги. Як результат, такі дії можуть призвести до загрози життя людини, що є прямим порушенням права на життя.

Вважаємо, що заборона дискримінації і право на життя мають існувати та забезпечуватись на одному рівні. Гарантія рівних прав і можливостей для всіх людей, а саме, відсутність дискримінації - є основою для забезпечення права на життя кожної людини.

Без забезпечення права на життя заборона катувань, заборона рабства і примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність, свобода думки, совісті і релігії, свобода вираження поглядів та заборона дискримінації не можуть бути реалізовані та перебувати під захистом. В свою чергу, право на життя не може існувати повноцінно без вказаних прав і свобод, адже при їх забезпеченні людина має можливість жити в гідних умовах, бути захищеною від насильства та утисків, а також бути справжньою особистістю.

1.2. Складність поняття права на життя, його структурні елементи та сфера застосування.

На сьогоднішній день поняття права на життя є неоднозначним та глибоким за своїм змістом. Дана проблема досліджується багатьма науковцями, але, незважаючи на велику кількість наукових праць щодо загального аспекту поняття права на життя, це питання потребує подальшого розгляду.

Вважаємо, що складність поняття права на життя пов'язана із стрімким розвитком таких наук як медицина, біологія, філософія та психологія, адже кожна з цих наук розробляє своє власне бачення людського буття, його початку та кінця. Етика науковців стикається з питаннями дослідження, яке може пов'язуватися з життям людей та інших організмів. Всі ці аспекти спільно формують складний характер поняття права на життя в правовій науці, тим самим, це питання стає предметом великої дискусії і аналізу.

В Енциклопедії сучасної України представлений наступний термін: «життя – це вища форма організації матерії, якій притаманний комплекс властивостей, що дають можливість активно підтримувати і відтворювати

власні структури на всіх рівнях структурно-функціональної організації – субклітинному, клітинному, тканинному, органному, організменому, популяційному тощо, аж до біосферного, котрий має лише потенційну здатність до самовідтворення. [18].

Дане поняття охоплює поняття «життя» з біологічної та хімічної точки зору. Водночас, не слід ототожнювати поняття «життя» та «права на життя». Термін «життя» означає фізичне буття, існування живого організму. Воно стосується різноманітних біологічних процесів, які відбуваються за допомогою хімічних речовин. Воно розглядається як фізична реальність, яка має свій початок (народження) і кінець (смерть), тобто дане поняття розглядається більш детально в контексті біології, медицини та філософії.

В свою чергу, поняття «право на життя» є об'єктом дослідження юридичної науки. Це концепція, що виражає основне право людини на збереження свого життя та уникнення неправомірного позбавлення життя з боку держави, інших осіб або організацій. Право на життя визнане як основоположне в міжнародних нормативно-правових актах та національному законодавстві багатьох країн.

Враховуючи вищевикладене, поняття «життя» означає факт існування живих організмів, в тому числі і людини, а поняття «права на життя» є правовою категорією, яка представляє можливість людини існувати, бути захищеною від неправомірних дій та посягань на її життя. Однак, ці два поняття не можна розглядати окремо, адже поняття «права на життя» без визначення «життя» буде розглядатись теоретичним поняття без практичного закріплення. Отже, визнання і реалізація «права на життя» має безпосереднє відношення до фізичного існування – «життя».

Вважаємо прийнятним поняття, яке надає Л. Ольховик. Він вважає, що в сучасному розумінні право на життя розглядається як особисте немайнове право фізичної особи, що виникає з приводу особистого немайнового блага, яким є життя людини [19, с.164].

У продовження думки науковця зазначаємо, що право на життя – це основоположне, невід’ємне, природне право, яке дає можливість кожній людині реалізовувати усі інші надані їй права та бути захищеним від умисного позбавлення життя. Водночас, таке право не є абсолютним і може зазнавати обмежень у визначених законом випадках.

Як і будь-яка інша правова категорія, право на життя має структурні елементи, які наповнюють зміст даного права та визначають його сутність. Можемо визначити право на життя комплексним явищем, адже воно має тісний зв'язок з іншими основними правами людини, такими як право на свободу та недоторканність, право на охорону здоров'я, право на приватне і сімейне життя, та інші. Ці права взаємодіють між собою, і порушення першого часто може впливати на інші. Окрім того, право на життя має багато юридичних аспектів і трактується кожною правовою системою по-різному. Наприклад, деякі країни дозволяють смертну кару в окремих випадках, тоді як інші її повністю забороняють.

Тим самим, структурними елементами права на життя, які конкретизують його, є:

- заборона смертної кари.* Ця складова передбачає повну заборону застосування смертного покарання в будь-яких обставинах і за будь-які злочини. Це означає, що держава не має права виконувати ніякі судові вироки, які передбачають смертну кару як покарання. Незважаючи на те, що Протоколом 13, який є невід’ємною частиною ЄКПЛ, було введено абсолютну заборону смертної кари, значна кількість країн світу, як-от Пакистан, Лівія, Бангладеш, деякі штати у Сполучених Штатах Америки, Нігерія, Ірак, Іран та ін., до сих пір застосовують цей вид покарання. Вважаємо, що заборона смертної кари є необхідною умовою повного забезпечення та реалізації права на життя.

- заборона катування та захист від насильства.* ЄКПЛ окремо у статті 3 проголошує абсолютну заборону катувань, а саме: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що

принижує гідність, поводженню або покаранню» [14]. Водночас, вважаємо це невід'ємною складовою права на життя, адже катування може завдати фізичні та психологічні травми, які можуть призвести до серйозних погіршень стану здоров'я людини та смерті. Захист від насильства, в свою чергу, передбачає введення державою правових засобів та механізмів з метою профілактики, ефективного захисту та забезпечення безпеки від насильства. Це може бути підготовка компетентних та професійних правоохоронних органів, співпраця органів державної влади із громадськими організаціями з приводу захисту від насильства, проведення інформаційних заходів суспільства про засоби оборони від різноманітних видів насильства тощо.

•*захист цивільного населення під час війни.* Ця складова є важливим аспектом для забезпечення права на життя, адже військові конфлікти можуть представляти серйозні загрози для цивільних осіб. Дане питання більш детально врегульовується нормами міжнародного гуманітарного права. Пунктом а) ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. зазначено: «...є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури» [20]. Вважаємо, що право на життя людини має бути забезпеченим та захищеним за будь-яких обставин і не може бути порушеним навіть за умови війни.

•*забезпечення належної медичної допомоги.* Дана складова має прямий вплив на збереження та поліпшення фізичного та психічного здоров'я людей. Вона передбачає доступність та якість медичних послуг, за яких людина отримувати ефективну допомогу від висококваліфікованих працівників, також превентивна медицина, яка передбачає запобігання захворюванням та виникненню інших

захворювань, зменшуючи ризики смертності. Забезпечення належної медичної допомоги є гарантією реалізації права кожної людини життя

Погоджуємось також із структурою права на життя, яку наводить Кузьменко Я.П. На його думку, право на життя являє собою складне явище, структурними елементами якого є три права: право на фізичне існування людини, право на гідне життя і право на вільний духовний розвиток [21, с. 29].

Наведена структура дозволяє вказувати, що право на життя не обмежується лише фізичним існуванням людини, воно також охоплює психологічний стан людини, а тому і передбачає можливість духовного розвитку. Щодо елементу права на гідне життя, то вона включає у себе аспекти, пов'язані з соціальними правами людини, такими як право на житло, освіту, працю, медичну допомогу тощо, що створює належні умови для життя людини і забезпечують її гідність.

Щодо кола аспектів, які охоплює право на життя, то дане право, як одне із проголошених прав і свобод людини і громадянина, має власну сферу застосування. Сфера застосування права являє собою певне коло ситуацій, коли відповідне право має бути дотримано та перебувати під захистом. Тим самим, сфера застосування права на життя передбачає сфери життєдіяльності людини, де має забезпечуватись безпека її фізичного існування.

Стаття 2 ЄКПЛ не передбачає конкретний перелік ситуацій, де має бути застосоване право на життя. Однак, виходячи зі змісту зазначеної норми та практики Європейського суду з прав людини та громадянина, Фулей Т.І. до сфери застосування зазначеної статті відносить:

- усі випадки насильницької смерті чи зникнення особи;
- розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування;
- планування та проведення операцій із застосуванням сили;
- виключно необхідне застосування сили;
- застосування зброї та спецзасобів;

- смерть під час військової служби;
- надзвичайні ситуації, бойові дії, військові навчання;
- загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції);
- безпечність спорудження та експлуатації об'єктів;
- компенсація у зв'язку зі смертю (зникненням) [22, с. 89].

Необхідно більш детально розглянути **випадок розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування** у сфері застосування права на життя, адже в Україні і досі викликає резонанс гучна справа „Гонгадзе проти України” про вбивство українського журналіста Георгія Гонгадзе та неефективне, непрозоре, повне порушень розслідування обставин трагедії з боку національної правоохоронних органів.

Розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування є важливим процесом, що проводиться правоохоронними органами з метою встановлення причин та обставин смерті людини. Даний процес має здійснюватись виключно згідно з нормами чинного законодавства та базуватись на принципах ефективності, незалежності, прозорості та законності.

Ефективність розслідування справи являє собою принцип, що передбачає об'єктивне, компетентне та незалежне розслідування правопорушень та проступків. Ефективність має забезпечити високий рівень справедливості, дотримання закону та захист прав потерпілих та обвинувачених. Вважаємо також, що ефективність розслідування передбачає розумність строків його проведення, що є важливим для збереження доказів правопорушення та здійснення правосуддя.

За рішенням у справі «Гонгадзе проти України» (Gongadze v. Ukraine) від 8 листопада 2005 р. розслідування повинно також бути ефективним у тому розумінні, що воно має бути здатне привести до визначення питання, чи використана сила у таких справах була або не була виправдана за тих обставин (див. вищевказане рішення у справі "Kaaya v. Turkey", п. 87), та встановлення і покарання відповідальних осіб (див. вищевказане рішення у

справі "Ogur v. Turkey", п. 88). Результат при цьому є необов'язковим, але обов'язковим є здійснення заходів [23, п. 176].

Враховуючи вищевикладене, Суд вважає пріоритетним в даному випадку не результат дій правоохоронних органів, а процесуальні заходи, які мають бути виконані відповідно до закону.

Розглянемо також випадок **виключно необхідного застосування сили** в контексті забезпечення права на життя. Виключно необхідне застосування сили передбачає вживання сили або насильства за умови, коли такі дії є виправданими і лише в тих випадках, коли інші способи захисту життя є неможливими або недостатніми. Важливо, щоб застосування сили було обмеженим, пропорційним та здійснювалось з дотриманням закону та міжнародних стандартів прав людини. Насильницькі дії мають бути використані як виключний спосіб, тобто коли відсутні інші альтернативні засоби досягнення мети.

У рішенні ЄСПЛ від 27 вересня 1995 року у справі «МакКанн та інші проти Сполученого Королівства» (McCann and Others v. the United Kingdom) одним із принципових положень стало те, що *застосування сили* представниками держави задля вказаних цілей може бути виправдане у випадках, коли вони щиро вважають і мають усі підстави для того, щоб вважати, що на момент її застосування вони роблять це цілком виправдано і обґрунтовано, але згодом виявляється, що припустилися помилки. Інше рішення з цього питання означало б покладення нереального тягара відповідальності на державу та її правоохоронні органи, наражаючи правоохоронців чи інших людей на небезпеку [24, с. 464].

Як бачимо, кожен випадок виключного застосування сили необхідно розглядати окремо з усіма обставинами справи, незалежно від того, чи була застосована така сила правоохоронними органами, чи звичайними громадянами. Саме суд буде вирішувати, чи будуть підпадати дії осіб під виключення п.2 ст. 2 ЄКПЛ.

Ще одним неоднозначним аспектом сфери застосування права на життя є **загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції)**. Загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції) може виникати у випадку, коли особі, яка повертається в країну походження або передається іншій країні, існує реальна загроза для життя та безпеки існування внаслідок політичних переслідувань, расової, релігійної, етнічної дискримінації, катувань, незаконного утримання в полоні чи іншої небезпеки.

Впливаючи із змісту статті 2 ЄСПЛ та доданих до неї протоколів, держави-учасниці зобов'язані не допускати використання сили, підступів або жорстокості, які можуть призвести до порушення права на життя.

Крім того, відповідно до статті 11 Європейської конвенції про видачу правопорушників якщо правопорушення, за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством запитуючої Сторони і якщо законодавство запитуваної Сторони не передбачає смертної кари за таке саме правопорушення або вона, як правило, не виконується, у видачі може бути відмовлено, якщо запитуюча Сторона не надасть запитуваній Стороні достатніх гарантій того, що смертний вирок не буде звернутий до виконання [25].

Як вбачається, будь-яка країна, яка є учасницею, Європейської конвенції з прав людини та Європейської конвенції про видачу правопорушників, має право не передавати особу, яка підлягає екстрадиції, до країни, в якій вона може бути засуджена до смертної кари та страчена. Тим самим, держави-учасниці гарантують проголошене право на життя людини. Крім того, даний процес також буде врегульовуватись національним законодавством. У випадку непередання засудженої особи держава-учасниця зобов'язана забезпечити альтернативні засоби захисту та не допускати небезпеки для життя особи.

Загалом, сфера застосування права на життя є доволі розширеною та охоплює важливі аспекти фізичного та психологічного існування людини. Водночас, існують різноманітні проблемні питання сфери застосування права

на життя, які потребують особливої уваги з боку міжнародної спільноти. Серед особливо небезпечних факторів, які ставлять під загрозу право на життя людини є: існування смертної кари як виду покарання, незважаючи на абсолютну заборону її застосування; низький рівень правоохоронної діяльності, внаслідок чого в країні зростає смертність через насильство; відсутність доступу до належної медичної допомоги у зв'язку з недостатнім соціально-економічним розвитком країн, тощо. Зазначені аспекти потребують вирішення на глобальному рівні задля всебічного захисту та реалізації права на життя.

Висновки до Розділу 1

Право на життя людини, незважаючи на те, що у світовій історії були певні згадки про захист даного права та спроби його закріпити на універсальному рівні, особливого поширення та офіційного закріплення на міжнародному рівні набуло лише після Другої світової війни. Після цієї глобальної трагедії світове співтовариство стало більш усвідомленим щодо прав людини та їх значення для забезпечення життя. Великий резонанс отримали факти злочинів війни та порушень прав людини, що привернуло увагу світу до необхідності забезпечення права на життя та інших основних прав.

На сьогоднішній день ще існують країни, де наявний недостатній рівень захисту та реалізації відповідного права. Водночас, усе те, що створювалось століттями, стало основою та підґрунтями того, що існує на сьогоднішній день і сприяє подальшому розвитку правового захисту. Це є важливою складовою частиною демократичного суспільства та правової держави.

В свою чергу, такі права і свободи, як заборона катувань, заборона рабства і примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність, свобода думки, совісті і релігії, свобода вираження поглядів та заборона дискримінації найбільш тісно пов'язані із правом на життя. Зрозуміло, що всі права та свободи без винятку не можуть існувати як такі без права на життя

та є похідними. Водночас, саме вищезазначені права та свободи впливають із природної сутності і буття людини. Разом з тим, право на життя не може бути повноцінно існувати без забезпечення вказаних прав і свобод, адже лише при їх комплексній реалізації життя людини буде повноцінно захищеним та відбуватись за гідних умов.

Всі ці права взаємопов'язані та взаємодоповнюють одне одного, створюючи основу для стабільного та гуманного суспільства, де кожна людина має можливість жити безпечно та з повагою до своєї гідності.

Крім того, комплексна природа права на життя також пов'язана з тим, що суспільство постійно стикається із різноманітними соціально-економічними явищами, таким як епідемії, військові конфлікти, економічні кризи тощо, а тому право на життя необхідно розглядати як комплексне явище для розуміння його повної сутності та впливу на всі сфери життя людини. У зв'язку з цим, основними складовими елементами права на життя є заборона смертної кари, заборона катування та захист від насильства, захист цивільного населення під час війни, забезпечення належної медичної допомоги.

Слід також вказати, що кожне право людини має свою унікальну сферу застосування, оскільки вона створена для забезпечення різних потреб особистості. Сфера застосування права на життя охоплює значну кількість аспектів. Особливо поширеними та неоднозначними випадками, у контексті яких ЄСПЛ розглядає справи про порушення права на життя, є розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування, виключно необхідне застосування сили та загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції).

РОЗДІЛ 2. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ.

2.1. Захист права на життя: дискусійні питання (смертна кара, евтаназія, аборт та ін.)

Як і будь-яке право, проголошене ЄКПЛ, право на життя передбачає певні зобов'язання держави щодо забезпечення, реалізації та захисту даного права. Зобов'язання держави передбачають конкретні дії або утримання від таких дій задля забезпечення та уникнення порушення даного права. Джерелом таких зобов'язань є практика ЄСПЛ, тобто Судом при розгляді питань в контексті проголошеного ЄСКПЛ права щодо його порушення вироблені зобов'язання держави.

Зобов'язання держави в контексті кожного права можуть бути позитивними та негативними. Щодо різновиду та появи зобов'язань держави у сфері прав людини Христова Г. зазначає, що у той час, коли *негативні зобов'язання держави*, які по суті вимагають від держави не втручатися у реалізацію прав людини, імпліцитно закладені в самому тексті Європейської конвенції, цього не можна сказати про *позитивні зобов'язання*. Незначна частина з них прямо випливає з положень Європейської конвенції, однак їх цілісна концепція та механізм дії не виявляв себе аж до кінця 60-х років ХХ ст. Поштовхом до їх розвитку стала Бельгійська мовна справа (англ. — «The Belgian linguistic case»), в якій заявники вимагали від Європейського суду розуміння таких зобов'язань, як «обов'язок зробити що-небудь» («obligations to do something») [26, с. 34]

Так, одним із позитивних зобов'язань держави щодо права на життя, яке випливає зі змісту статті 2 ЄКПЛ, є **забезпечення захисту права на життя**. Таке зобов'язання передбачає, що держава повинна приймати активні заходи для захисту життя своїх громадян, а саме: приймати ефективні законодавчі акти, розробляти правові механізми захисту права на життя, вводити різноманітні програми, які гарантують безпеку і захист життя всіх людей на її території.

Зобов'язання держави забезпечити захист права на життя включає:

- Заборону на законодавчому рівні вбивств та визначення такого діяння як правопорушення, яке передбачає відповідне покарання;
- Абсолютна заборона смертної кари як виду покарання за вчинення злочину;
- Забезпечення захисту життя населення країни під час воєнних конфліктів, природних катастроф, епідемій та інших негативних явищ.
- Належне та професійне надання медичної допомоги, яке передбачає безкоштовність та її доступність, достатність інформування особою про її стан здоров'я тощо;

Разом з тим, на сьогоднішній день існують проблемні аспекти, пов'язані із правом на життя та зобов'язанням держави щодо захисту даного права. Одним із таких є **застосування смертної кари як виду покарання**, адже проблема існування смертної кари в контексті права на життя полягає у конфлікті між визнанням права кожної людини на життя і можливістю держави вживати смертну кару як форму покарання за важкі злочини. Незважаючи на те, що даний аспект завжди піддається обговоренню та дослідженню в юридичній науці, досі не існує єдиної думки серед науковців.

Так, прихильники смертної кари, зазначають, що даний вид покарання, по-перше, – це захист суспільства від найнебезпечніших злочинців. По-друге, вона дозволяє економити державні кошти на утримання ув'язнених. Чому платники податків і, зокрема, родичі і близькі жертви, повинні забезпечувати довічне утримання злочинця? По-третє, смертна кара – це потужний стримуючий фактор для самих злочинців [27].

В супереч вищенаведеному, вважаємо, що смертна кара абсолютно несумісна із проголошенням права на життя людини і даний вид покарання не може бути виключенням із правил. У демократичному сучасному суспільстві цей вид покарання не має застосовуватись, адже воно порушує принцип гуманності, а його застосування не залишає місця для виправлення засудженої особи. Крім того, нерідко трапляється те, що вирок суду є

помилковим, а особа не вчиняла злочину. Тоді як, застосувавши до людини смертну кару, суд не зможе повернути невинній особі життя.

Позиція ЄСПЛ у справі «Коктиш проти України» була наступною: «..... навіть якщо статтю 2 тлумачити як таку, що досі дозволяє смертну кару, застосування смертної кари після несправедливого судового розгляду суперечитиме Конвенції, оскільки свавільне позбавлення життя заборонене (див. рішення у справі «Оджалан проти Туреччини» [ВП], заява № 46221/99, п. 166, ЕСШ 2005-IV). Суд також визнав, що засудження особи до смертної кари після несправедливого судового розгляду може завдавати їй, якщо існує реальна можливість виконання такого вироку, значних страждань і породжувати відчуття страху, а отже, таке поводження підпадає під дію статті 3 Конвенції (див. там само, пп. 168-169)» [п.55, 28].

Водночас, загальновизнаною позицією є те, що смертна кара є складним питанням, яке вимагає обґрунтованого розгляду та діалогу на рівні суспільства, політики та міжнародного співтовариства. Важливим показником є те, що Генеральна Асамблея ООН у 2016 році прийняла резолюцію «Мораторій на застосування смертної кари». Крім того, на міжнародній арені було прийнято ряд документів, за якими держави-учасниці зобов'язались не застосовувати смертну кару. Однак, наразі багато країн продовжують застосовувати смертну кару як вид покарання за різноманітні злочини, в залежності від культури, релігії, етики тощо.

Так, у 2022 році за дослідженнями Amnesty International було зафіксовано найвищу кількість судових страт уперше з 2017 року. Як зазначають дослідники, що загалом у 20 країнах світу було страчено 883 особи, що на 53% більше, ніж 2021 року. Цей сплеск страт, який не включає тисячі випадків, що, як вважається, сталися в Китаї, очолили країни Близького Сходу й Північної Африки, де зареєстровані цифри зросли з 520 випадків 2021 року до 825 випадків 2022 року [29].

Таким чином, незважаючи на значну кількість міжнародно-правових актів, які повністю вводять заборону смертної кари, у світі даний вид

покарання поки ще існує, що підтверджує масштабність порушень права на життя людини. Разом з тим вважаємо, що смертна кара порушує принцип гуманності, особливо через можливість страждань під час виконання вироку, викликає безповортність та не сприяє виправленню людини, адже вона тільки втрачає життя.

Ще одним дискусійним питанням в контексті захисту права на життя є **питання евтаназії**. Проблема полягає в тому, що наразі не існує чіткої позиції ЄСПЛ щодо евтаназії та права на життя, адже цей аспект залежить від етичних, релігійних та правових чинників. В науці постійно обговорюється те, чи впливає право на смерть людини від права на життя. Знову ж таки, існує позиція, що право на смерть є невід'ємною частиною права на життя людини, яка повинна сама розпоряджатись цим благом. Однак, протилежна думка полягає в тому, що евтаназія є прямим порушенням права на фізичне існування людини і не може бути дозволена на законодавчому рівні.

Взагалі, евтаназія передбачає дію або бездіяльність сторонньої особи, спрямовану на припинення фізичного існування людини при хворобі або інших нестерпних стражданнях з метою позбавлення її фізичного болю, приниження гідності та честі.

Аналізуючи зміст вищевказаного поняття, необхідно вказати, що евтаназія може бути як активною, так і пасивною. Активна евтаназія – це процес, за яким медичний працівник або інша особа за бажанням хворого або без такого вчиняє дії, які припиняють фізичне існування людини. Зазвичай, такими діями можуть бути: введення призначених для цього ін'єкцій, відключення від апарату, який підтримує життя, виконання запиту на евтаназію, тощо. Щодо пасивної евтаназії, то цей процес пов'язаний із утриманням медичним працівником або іншою людиною від дій, які могли б підтримувати життя хворого, що знаходиться у тяжкому або невідворотному від смерті стані. Прикладами пасивної евтаназії є припинення лікування пацієнта, відмова від подальшого годування та гідрації хворого.

Зазвичай, евтаназія найчастіше пов'язана із віковими обмеженнями хворого, ступенем тяжкості хвороби людини, вичерпаністю методів лікування, тривалістю хвороби та завдання людині страждань. Це не є вичерпним переліком чинників, які підштовхують людини на відмову від життя.

Правова позиція ЄСПЛ щодо визнання права на смерті в контексті права на життя людини, яке проголошено статтею 2 ЄКПЛ, викладена у рішенні по справі „Претті проти Сполученого Королівства” (Pretty v. the United Kingdom). У даному рішенні суд не визнав переконливим твердження, що гарантоване статтею 2 "право на життя" може тлумачитися як таке, що містить у собі негативний аспект. Статтю 2 неможливо, якщо не перекручувати її текст, тлумачити як таку, що надає діаметрально протилежне право, а саме: право померти; не може вона й створювати право на самовизначення, тобто надавати людині право обирати не життя, а смерть. Тому Суд вважає, що жодного права померти - чи то з допомогою третьої особи, чи з допомогою державного органу - впливати зі статті 2 Конвенції (995_004) не може [п.39-40, 30].

Таким чином, враховуючи практику ЄСПЛ щодо евтанзії в контексті права на життя, дії або бездіяльність, спрямовані на переривання фізичного існування людини з боку медичних працівників або іншої людини, будуть вважатись порушенням права на життя. У деяких країнах евтаназія залишається забороненою на законодавчому рівні, інші ж країни певним чином легалізують таку діяльність та встановлюють певні правила та обмеження.

Не менш проблемним питанням в контексті права на життя залишається **питання абортів**. Так, аборт також певним чином стосується і права на приватне життя, проголошене статтею 8 ЄКПЛ, однак в даному підрозділі буде розглядатись проблема визнання початку життя людини та штучне переривання вагітності як порушення права на процес існування ембріона. Разом з тим, аборт передбачає собою штучне переривання вагітності жінки

шляхом видалення ембріона з матки. Наразі у країнах світу питання абортів по-різному регулюється, однак не існує поки ще правової визначеності щодо правомірності аборту як по відношенню до жінок, так і по відношенню до плоду, який розвивається та росте в жіночому організмі.

Ключовим у вирішенні проблеми порушення права на життя під час аборту є питання «з якого саме моменту починається життя?». Як для правової науки, так і для медицини, дане питання є обговорюваним та спірним. Існує багато підходів щодо визначення початку життя, але вважаємо, що мають право бути саме наступні:

- момент зачаття, тобто в момент сформування зародку, після з'єднання чоловічої та жіночої статевих клітин;
- період вагітності, коли плід може самостійно вчиняти певні функції без організму матері. Зазвичай, цей момент визначають на певному тижні вагітності;
- момент народження, коли плід повністю є незалежним від організму матері та може здійснювати усі основні людські функції.

У свою чергу, перші два підходи є недостатньо обґрунтованими. Так, момент запліднення рідко вдається визначити точно за часом, тому ми не можемо визначити в деяких випадках, коли саме починається життя. Щодо періоду вагітності, коли плід може самостійно вчиняти певні функції без організму матері, то слід зазначити, що кожна жінка переживає вагітність по-різному, і іноді трапляються випадки самовільного викидню. В цей момент відбуваються певні порушення в організмі матері, які не дають розвиватись плоду, а тому ембріон не може далі існувати. Тобто, якщо визнавати початком життя саме певний період вагітності, то «смерть» ембріона необхідно буде визнавати порушенням права на життя, а жінок, медичних робітників необхідно буде притягувати до відповідальності.

Третя позиція щодо початку життя з моменту народження підтримана ЄСПЛ. У рішенні по показовій справі «Во проти Франції (Vo. v. France)», за обставинами справи якої лікар під час гінекологічного огляду заявниці,

помилково прийнявши її за жінку з таким же прізвищем, простромив у неї оболонку плоду, внаслідок чого заявниці довелося зробити аборт, Суд дійшов висновку, що потенціал і здатність ембріона людини стати людиною вимагають його захисту в ім'я людської гідності, однак це не вимагає розглядати його як людину, котрій належить право на життя у сенсі ст. 2 Конвенції [31, с. 75].

За даною справою дії лікаря не призвели до порушення права на життя, адже не можна розглядати існування ембріона в матці жінки як процес життя. Якщо і казати про порушення права на життя під час аборт, то таке порушення слід розглядати лише щодо матері, життю якої може бути завдана шкоди при лікарській помилці. Окрім фізичного існування ембріону під час вагітності, необхідно також вказати і про безпеку життя матері, адже не кожен жіночий організм має змогу виносити та народити дитину. Як наслідок, заборона абортів може призвести до порушення фізичного та психологічного благополуччя жінки.

В даному випадку виникає колізія щодо того, чиє фізичне існування ж пріоритетним – матері чи того, хто має бути народженим. З одного боку, вагітним жінкам як і всім гарантується права на життя, і проведення аборт при вагітності, яка може призвести до загрози збереження її життя, є одним із способів захисту даного права. З іншого боку, якщо вважати право на життя ембріона таким, що гарантується статтею 2 ЄКПЛ, то проведення аборт є прямим порушенням права на життя ембріона.

З приводу зазначеного питання позиція ЄСПЛ була викладена у рішенні по справі «Патон проти Сполученого Королівства (Paton v. The United Kingdom), де заявник стверджував, що законодавство Англії та Уельсу порушує статтю 2 ЄКПЛ у тому, що взагалі дозволяє проведення аборт і/або позбавляє ембріона будь-яких законних прав. Комісія у цій справі зауважила, що «життя» плоду тісно пов'язане з життям вагітної жінки і не може тлумачитися окремо від нього. Якщо б стаття 2 охоплювала плід і якщо б його захист відповідно до цієї статті, за відсутності будь-яких обмежень,

вважався абсолютним, то аборт вважався б забороненим, навіть якщо продовження вагітності становить серйозну загрозу для життя вагітної жінки. Це означало б, що "ненароджене життя" плоду вважали б більш важливим і цінним за життя вагітної жінки. Комісія вважає, що таке тлумачення суперечило б меті Конвенції [32, с. 91].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що практика ЄСПЛ все ж таки розглядає «життя» в контексті статті 2 ЄКПЛ лише фізичне існування народженої людини. Однак кожна країна може визначати у законодавстві власні правила щодо захисту права на життя, а ЄСПЛ, в свою чергу, кожну скаргу щодо порушення зазначеного права має розглядати окремо, враховуючи усі обставини справи.

Необхідно зазначити, що питання смертної кари, абортів, евтаназії в контексті права на життя є доволі суперечливими. Наразі практика ЄСПЛ свідчить про те, що кожна держава визначає правомірність даних питань самостійно і кожен випадок, пов'язаний із застосуванням зазначених дій має розглядатись окремо, враховуючи усі обставини та соціально-культурні чинники.

2.2. Ефективність у процесуальному зобов'язанні проведення розслідування всіх обставин справи смерті особи

Як вже було зазначено, кожна держава в контексті прав людини, проголошених ЄКПЛ, має певні позитивні зобов'язання, які направлені на здійснення активних дій для забезпечення, реалізацію та захист даних прав. В свою чергу, одним із позитивних зобов'язань держави є процесуальне зобов'язання щодо проведення об'єктивного і повного розслідування кожного випадку, пов'язаного зі смертю особи.

Стаття 2 ЄКПЛ не передбачає конкретного переліку вимог до того, яким чином має бути проведено розслідування, однак численною практикою ЄСПЛ було сформовано ряд критеріїв щодо виконання даного зобов'язання.

Так, Горпинюк О.П. зазначив наступні стандарти проведення розслідування обставин смерті особи:

1. Слідчий незалежний від осіб, щодо яких проводять розслідування.
2. Слідчі мусять мати змогу визначити, чи було застосування сили обґрунтованим, визначити відповідальних осіб.
3. Слідство достатньо швидке, щоб забезпечити громадську довіру.
4. Контроль з боку громадськості за розслідуванням чи його результатами, залучення близького родича потерпілого з метою захисту його інтересів [33, с. 170].

Враховуючи вищевикладене, основними принципами проведення розслідування є незалежність, ефективність, оперативність та доступність. Дані принципи були визначені практикою ЄСПЛ в процесі розгляду скарг про порушення права на життя і наразі застосовуються до всіх випадків обставин смерті особи. Слід вказати також, що проведення розслідування при недотриманні хоча б одного із зазначених стандартів буде вважатись порушення з боку держави процесуального зобов'язання, адже усі принципи є взаємопов'язаними та не можуть бути реалізованими окремо.

Особливу увагу слід звернути на аспект ефективності проведення розслідування, адже в кожному окремому випадку ефективність буде охоплювати усі вказані вище стандарти – незалежність, доступність та оперативність. Взагалі, ефективність розслідування обставин смерті особи передбачає проведення об'єктивних та компетентних дій у встановлений законом строк з метою виявлення усіх обставин справи, доказів та встановлення фактів, які мають значення для справи. Ефективне розслідування направлене на здійснення повного, справедливого, оперативного та доступного розкриття злочину.

Як вбачається з вищенаведеного, критеріями „ефективного розслідування” є незалежність, доступність, своєчасність, а також комплексність дій відповідних органів.

Незалежність при проведенні ефективного розслідування передбачає проведення такого розслідування компетентними органами, які не мають особистої зацікавленості у проведенні процесуальних дій та не підконтрольні особам, які мають будь-який інтерес та вплив на результати даного розслідування.

Так, по справі „Пол та Одри Едвардз проти Сполученого Королівства” (Paul and Aundrey Edwards v. the United Kingdom) сина заявників було вбито у в’язниці співкамерником. Після того, як обвинувачений визнав себе винним у неумисному вбивстві та було винесено обвинувальний вирок, кронерське розслідування було припинено, а розкриття вбивства було проведено за приватною процедурою, яка не мала юридичної сили. На підставі даної процедури не можна було б примусити свідків до давання показань і, у підсумку, двоє працівників в’язниці відмовилися дати такі показання. Суд дійшов висновку, що відсутність примусу до давання показань свідками та приватний характер згаданої процедури не змогли забезпечити дотримання положень статті 2, яка вимагала проведення ефективного розслідування за фактом смерті Крістофера Едвардза [34].

У наведеній вище справі була порушена ефективність розслідування обставин смерті особи, адже правоохоронні органи не застосували мінімальних стандартів для встановлення фактів справи, а через проведення слідчих дій на підставі приватної процедури незалежність органів, які проводять розслідування обставин, була поставлена під сумнів.

Наступним критерієм ефективного розслідування обставин смерті особи є критерій **доступності**. Доступність в даному випадку передбачатиме можливість родичів, близьких та представників потерпілого бути залученими до матеріалів справи, ходу розслідування, ознайомленням із фактами смерті особи. Разом з тим, доступність при розслідуванні справи можливо

ототожнювати із публічністю, яка направлена на прозорість розслідування, а також контроль з боку громадськості.

Громадський контроль, як і залучення родичів або представників потерпілого, мають на меті визивати довіру людей до правоохоронних та слідчих органів та сприяють уникненню зловживань з боку слідчих органів, що є гарантією ефективного розслідування справи.

У рішенні по справі «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*), де під час Суд вказав наступне: «Для того, щоб розслідування за скаргою про незаконне позбавлення життя представниками державної влади було ефективним, особи, які відповідають за розслідування і проводять його, повинні бути незалежними від тих, хто причетний до відповідних подій...З таких самих міркувань має бути й достатній рівень громадського контролю щодо розслідування чи його результатів, щоб як на практиці, так і в теорії забезпечувати відповідну підзвітність. Рівень такого контролю може бути різним залежно від обставин конкретної справи. Однак у всіх справах близький родич потерпілого повинен бути залучений до відповідного провадження мірою, необхідною для забезпечення його законних інтересів (див. згадані вище рішення у справах Ахмета Озкана та інших, п. 311-314, та Ісаєвої, п. 211-214, і рішення, посилення на які містяться в них). [35, п. 167].

Однак, говорячи про критерій доступності для проведення ефективного розслідування обставин смерті особи, необхідно зазначити, що повна прозорість та публічність в деяких випадках є недоречною. Це стосується, зазвичай, конфіденційних справ, таємність яких може забезпечити безпеку свідків, близьких та інших осіб, на яких може бути здійснено тиск або погрози в ході розслідування справи, а також малозначних справ, які не потребують всебічного громадського контролю. Разом з тим, для досягнення ефективного розслідування необхідно враховувати усі аспекти обставин справи та підтримувати баланс між доступністю та проведенням об'єктивного розслідування обставин справи.

Одна з позицій ЄСПЛ щодо обмеження у відповідних ситуаціях доступності для ефективного проведення розслідування висловлена у рішенні по справі «Рамсахаї та інші проти Нідерландів» (Ramsahai and Others v. Netherlands). У справі, де офіцерами поліції було вбито порушника через «необхідність застосування сили», заявники бажали, щоб було проведено деякі додаткові дослідження і щоб їх інформували про перебіг розслідування. Однак, Суд зазначив, що розголошення або публікація поліційних рапортів та матеріалів розслідування можуть зачіпати чутливі питання і сприяти виникненню упередженості стосовно окремих осіб або необ'єктивності інших розслідувань, а тому це не можна вважати автоматичною вимогою на підставі статті 2 [36, п.410-411].

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що доступність для родичів жертви та їх представників є важливим критерієм ефективного розслідування обставин смерті особи, однак в кожному окремому випадку Суд вирішуватиме, чи достатнім та необхідним був рівень поінформованості зацікавлених осіб.

Окрім критерію незалежності органів, які провадять розслідування, та доступності до матеріалів про обставини справи, ще одним не менш ключовим аспектом є **оперативність та невідкладність дій** при розслідуванні обставин смерті особи. Оперативність та невідкладність дій передбачає швидке реагування та вжиття заходів для з'ясування обставин справи, встановлення справедливості та притягнення до відповідальності винних осіб. Такі дії для проведення ефективного розслідування мають бути вжиті, в першу чергу, з боку слідчих органів, адже швидке реагування та повідомлення сторонніх осіб про факт смерті людини є лише відправною точкою для початку розслідування. Ефективність в даному випадку буде залежати саме від оперативності проведення слідчих дій компетентними органами.

Вважаємо, що прерогативою вжиття невідкладних дій при розслідуванні обставин смерті особи є збереження необхідних та важливих

доказів, запобігання наступним протиправним діям, довіра зі сторони родичів потерпілого, наявність більш точних та правдивих показань свідків, підготовка матеріалів справи до судового розгляду, що також є необхідним для завершення розслідування.

Позиція ЄСПЛ щодо даного критерію висловлена у рішенні по справі «Мокану та інші проти Румунії» (*Mocanu and Others v. Romania*). Суд зауважує, що розслідування у ситуації пані Анки Мокану тривало більш ніж двадцять три роки і понад дев'ятнадцять років з того часу, як Конвенція була ратифікована Румунією. Протягом цього часу померли троє з п'яти високопоставлених військових чиновників, вплутаних у вбивство чоловіка заявниці. Суд у своєму висновку зазначив, що сам плин часу може не лише підірвати розслідування, але й цілком і повністю поставити під загрозу шанси його завершення [37, п. 135, п.136].

Як вбачається з вищенаведеного, невжиття оперативних заходів з боку відповідальних органів веде до порушення процесуального аспекту статті 2 ЄКПЛ щодо проведення ефективного розслідування. Однак, при застосуванні невідкладних та швидких дій без врахування усіх інших стандартів ефективного розслідування можуть викликати певні проблеми, серед яких:

- Недостатня якість розслідування. Вжиття термінових дій може призвести до того, що відповідальні органи можуть пропустити певні факти або докази при розслідуванні;
- Порушення процесуальних норм. Беручи до уваги оперативність, компетентні органи можуть допустити порушення процесуальних правил при проведенні слідчих дій. Прикладом може слугувати здійснення обшуку або огляду місця смерті особи без відповідного ордеру;
- Недостатня об'єктивність. Відповідні органи при проведенні невідкладних слідчих дій можуть не дотримуватись достатньої об'єктивності при аналізі, вивченні доказів, а також встановленні обставин справи.

Разом з тим, лише при збалансованій взаємодії оперативності дій з іншими критеріями ефективного розслідування процесуальний аспект статті 2 ЄКПЛ буде дотримано повною мірою шляхом досягнення якісного, справедливого та належного розслідування обставин смерті особи.

Не можна не вказати також і про критерій **застосування усіх можливих заходів** при проведенні розслідування, які мають бути вжиті саме державними слідчими органами. Вважаємо, що застосування комплексу усіх можливих засобів родичами потерпілого або інших зацікавлених осіб не впливають із змісту статті 2 ЄКПЛ, адже дана норма передбачає саме процесуальні зобов'язання для держави.

У рішенні по справі «Дудник проти України» («Dudnyk v. Ukraine») суд зазначив: «...органи державної влади повинні діяти за своєю власною ініціативою у кожному випадку, про який їм стало відомо. Органи державної влади не можуть перекласти цей обов'язок на родичів чи чекати подання формальної скарги або взяття кимось на себе відповідальності за проведення слідчої процедури (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі "Іліан проти Туреччини" (*Ilhan v. Turkey*), заява N 22277/93, п. 63, ЄСПЛ 2000-VII). Результат при цьому є необов'язковим, але обов'язковим є здійснення заходів.» [38, п. 32].

В кожному окремому випадку слідчі державні органи керуватимуться національним процесуальним законодавством щодо вжиття за власною ініціативою усіх необхідних заходів, серед яких можуть бути збереження доказів, проведення експертиз, допит свідків, аналіз подій, проведення інших слідчих дій. Однак, у вищезазначеному рішенні ЄСПЛ наголошує на необов'язковості результату, що ставить під сумнів сутність ефективного розслідування. Вважаємо, що ефективне розслідування передбачає, як результат, встановлення усіх обставин смерті особи, що веде в подальшому до притягнення відповідальності винних осіб. Здійснення усіх необхідних дій з боку державних органів обов'язково має призвести до відповідного результату. Разом з тим, саме така поведінка з боку держави полягає у

сутність ефективного розслідування, що призводить до встановлення справедливості та забезпеченні права на життя людини.

Враховуючи вищевикладене, ефективне розслідування завжди супроводжується такими критеріями, як незалежність, доступність, своєчасність та комплексність дій. Реалізація кожного з них має відбуватись у поєднанні з іншими, адже неможливо забезпечити ефективне розслідування обставин смерті особи без незалежних слідчих органів, які здійснюють комплекс оперативних дій, доступних для родичей постраждалого або інших зацікавлених осіб.

2.3 Правомірні випадки позбавлення життя особи: основні аспекти.

Говорячи про обставини, за яких допускаються обмеження права на життя людини, необхідно згадати про те, що право на життя, гарантоване статтею 2 ЄКПЛ, не є абсолютним. Це означає, що дане право підлягає обмеженню у відповідних виключних випадках, які визначені на законодавчому рівні.

Впливаючи зі змісту статті 2, одним із виключень, за яким позбавлення людини життя не буде вважатись порушенням, є виконання смертного вироку суду. Однак, окрім смертної кари за виправданим вироком суду, ч. 2 ст. 2 ЄКПЛ передбачає наступне: „Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання” [14].

Як вбачається з вищевикладеного, усі три законні цілі, за яким можливе позбавлення життя людини, можуть бути реалізовані за єдиною умовою – *при виключно необхідному застосуванні сили*. Вважаємо, що виключно

необхідне застосування сили передбачає ситуацію, коли застосування з боку держави фізичної сили, яка може призвести до смерті індивіда, є обов'язковою для захисту життя людини або суспільства від більш серйозної небезпеки, а інші можливі заходи не здатні подолати певну загрозу. Дана умова є абсолютною, адже законом визначено лише її для досягнення усіх трьох цілей.

В кожному окремому випадку ЄСПЛ оцінює дії, вчинені державними органами, що призвели до смерті особи. При розгляді відповідних справ необхідно враховувати усі обставини справи та встановлювати ключові фактори для визначення виключно необхідного застосування сили.

Опольська Н.М., Бабой А.М., Бабой В.С. зазначають, що застосування сили має бути суворо пропорційно досягненню мети, небезпеки для життя, що виникає в конкретній ситуації, та ризику, пов'язаного з тим, що застосування сили може призвести до позбавлення життя [39, с.123].

Вищезазначені вимоги є обов'язковими для забезпечення права на життя в контексті статті 2. У випадку порушення хоча б однієї із зазначених вимог щодо пропорційності між застосування сили та метою, рівнем небезпеки і ризику, дії державних органів необхідно буде вважати прямим порушенням права на життя людини.

Погоджуючись із вищезазначеною думкою вчених, вважаємо, що ключовими факторами, які необхідні для визначення необхідності застосування сили, є наступні:

1. Невідворотна небезпека для життя, тобто випадок, коли існує неминуча небезпека для життя суспільства або індивіда, а для її уникнення обов'язково потрібне втручання шляхом застосування сили.
2. Відсутність альтернативних заходів для рятування життя. Це означає, що, окрім застосування сили, усі інші дії, направлені на порятунок життя людини є безрезультатними.
3. Наявність легітимної мети, що означає дії із необхідним застосуванням сили спрямовані на захист власного життя або життя

інших людей. Окрім пропорційності даної мети безпеці, вона має бути підтверджена об'єктивними доказами.

4. Співвідношення між рівнем загрози та вжиттям необхідних заходів. Застосування сили або інших дій, які можуть призвести до смерті особи, мають відповідати рівню загрози.

Позиція ЄСПЛ з приводу даної вимоги викладена у рішенні по справі „Маккан та інші проти Сполученого Королівства” (McCann and Others v. the United Kingdom). Суд вважає, що застосування сили особами, які перебувають на службі держави, для досягнення однієї з цілей, зазначених в п. 2 статті 2 Конвенції, може бути виправдано згідно з цією статтею в тих випадках, коли застосування сили ґрунтується на щирому переконанні, яке може вважатися вірним в момент вчинення дії, але згодом виявляється помилковим. Виносити інше рішення - означало б покласти нереальний тягар відповідальності на плечі держави і співробітників правоохоронних органів при виконанні обов'язку і навіть наражати на небезпеку їх життя і життя інших людей [39, с.135].

Як вбачається, власні переконання компетентних державних органів при загрозі життя особи або суспільства, навіть помилкові, не будуть виходити за рамки ст. 2 ЄКПЛ та вважатись порушенням. Однак, головним кроком визначення необхідності застосування сили є попереднє встановлення обставин небезпечної ситуації та оцінка наявних доказів того, до чого можуть призвести ті чи інші дії правопорушників.

5. Обізнаність та підготовка компетентних державних органів при застосуванні сили. При встановленні правомірності позбавлення життя людини, необхідним буде з'ясувати, чи ефективно були підготовлені державні органи до проведення рятувальних дій і чи діяли вони в рамках чинного законодавства без перевищення повноважень.

Вищевказане підкріплено позицією ЄСПЛ у рішенні по справі „Юхимович проти України” (Yukhymovych v. Ukraine). В процесі розгляду даної справи Суд дійшов наступного висновку: „У випадку умисного застосування сили зі

смертельним наслідком слід враховувати не лише дії представників держави, які фактично застосували силу, але й усі супутні обставини, у тому числі такі питання, як *планування та контроль за діями, які розглядаються* (див. згадане рішення у справі «Василевська та Калуцька проти Польщі» (<...>), пункти 45 і 46). Таким чином, під час встановлення, чи відповідала застосована сила статті 2 Конвенції, може враховуватися, чи були заходи правоохоронних органів із затримання сплановані та чи контролювалися вони так, щоб мінімізувати, наскільки це можливо, застосування сили зі смертельним наслідком чи випадкову загибель людей...” [40, п. 73].

Разом з тим, розглядаючи питання легітимності позбавлення людини життя, не можна не вказати про відступ від зобов’язання держави щодо захисту права на життя під час воєнного конфлікту. Дана проблема більш тісно пов’язана із міжнародним гуманітарним правом, яке врегульовує правові відносини під час воєнних конфліктів з метою захисту прав людини та зменшення негативних наслідків воєнного впливу на цивільне населення. Однак, відступ від зобов’язання держави щодо захисту права на життя під час воєнного конфлікту певним чином врегульовується і міжнародним правом захисту прав людини, адже обидві галузі мають спільну мету – забезпечення захисту прав та свобод людини.

Так, відповідно до ч.1-2 статті 15 ЄКПЛ під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожуює життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов’язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов’язанням згідно з міжнародним правом 2. Наведене вище положення *не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій*, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7 [14].

З вищенаведеного випливає, що будь-яких відступів від виконання зобов’язань державою щодо права на життя не допускаються навіть під час війни або іншій суспільній небезпеці. Однак, законодавством, окрім

виключно необхідного застосування сили, яка має бути порційною меті, рівню небезпеки та ризику, статтею 15 доповнено ще одним випадком законного позбавлення життя людини - випадок смерті внаслідок правомірних воєнних дій.

Необхідно зазначити, що правомірні воєнні дії – це дії, які здійснюються воєнними силами із застосуванням зброї та техніки за умови дотримання норм міжнародного гуманітарного права, в тому числі і законів та звичаїв війни.

В свою чергу, міжнародне гуманітарне право складається з двох частин – «права Гааги» (права війни) та «права Женеви» (права миру). Їх основу складають міжнародні конвенції як результат кодифікаційних процесів правил війни [41, с. 19].

Враховуючи зміст зазначених джерел, основними ознаками правомірних воєнних дій є :

- Пропорційність між воєнними діями та цілями. Зазначена ознака передбачає здійснення з боку збройних сил лише обґрунтованих дій, які не можуть перевищувати межі визначеної мети та посягати на життя цивільного населення.
- Особливе ставлення до військовополонених, ранених, хворих та цивільного населення, статус яких врегульовуються нормами Женевських конвенцій 1949 р. Дані групи є вразливою категорією осіб під час конфліктів, оскільки вони можуть бути більш піддатливими до небезпеки і травм, а тому жорстоке поводження із вказаними особи є прямим порушенням права ведення воєнних дій.
- Невикористання заборонених видів зброї. Даний аспект врегульовується нормами Женевського протоколу про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів та бактеріологічних засобів 17 червня 1925 р., Конвенцією про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення,

10 квітня 1972 р.; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних пошкоджень або мають невибірккову дію, 10 жовтня 1980 (КВЗЗ) з поправкою до неї від 21 грудня 2001 р.

- Переслідування легітимної мети під час здійснення воєнних дій, що означає існування перед збройними силами лише законної мети та обмеження воєнних дій в рамках поставленої мети. Такі цілі можуть передбачати захист територіальної цілісності, суверенітету та конституційного ладу країни, а також самооборону.

Зазначені ознаки окреслюють дозволені межі здійснення воєнних дій, які врегульовані нормами міжнародного гуманітарного права та підпадають під виняток як підстави відступу від зобов'язань держави, за умови інформування компетентного органу про вжитті вказаних заходів.

Станом на 2023 р. ЄСПЛ поки що жодного разу не розглядав випадки «правомірних воєнних дій», що свідчить про недостатню визначеність цього питання та його відкритість для обговорення. Крім того, існує необхідність закріпити поняття «правомірних військових дій» на міжнародному законодавчому рівні. Таке закріплення дозволить в подальшому при розгляді справ уникати невизначеності, вдосконалить механізм захисту права на життя в умовах збройних конфліктів та притягнення до відповідальності осіб, які порушують норми міжнародного гуманітарного права.

Однак, існує позиція ЄСПЛ, яка зачіпає аспекти одразу статті 2 та статті 15 ЄКПЛ щодо права на життя та його порушення при здійсненні незаконних збройних виступів. Вона викладена у рішенні по справі «Ісаєва проти Росії» (Isayeva v. Russia). Заявниця Зара Ісаєва, 1954 р.н., проживала у селі Катир-Юрт, що у Чечні, до лютого 2000 року. Вона стверджувала, що 4 лютого 2000 року село було піддане невибіркковому бомбардуванню, внаслідок якого загинули її син і три племінниці. Ані воєнний стан, ані надзвичайний стан у Чечні оголошені не були. Так само не було зроблено заяви про відступ від

зобов'язань за Конвенцією відповідно до її ст. 15. Отож Суд вказав, що оцінка цієї ситуації має проводитися відповідно до звичайних правових умов. У рішенні, ухваленому 24 лютого 2005 року, Суд постановив, що мало місце порушення ст. 2 Конвенції, яке виявилось у незабезпеченні державою захисту права на життя заявниці, її сина і трьох її племінниць [42].

Аналізуючи дане рішення, можна стверджувати, що без оголошення воєнного стану в країні, ЄСПЛ не може розглядати будь-які дії з боку держави як такі, що відповідають виключенню відповідно до ч.2 ст. 15 ЄКПЛ та давати оцінку діям, які підпадають під визначення «збройного конфлікту». Разом з тим, дії держави, що призвели до смерті особи, завжди будуть розглядатись ЄСПЛ в контексті ст. 2 ЄКПЛ.

ЄСПЛ взагалі утримується від кваліфікації ситуації збройного конфлікту, що є аксіоматичним для будь-якого застосування норм міжнародного гуманітарного права. Суд виходить з того, що єдиним питанням, яке він вправі вирішувати, зводиться до наявності чи відсутності порушення державою ЄКПЛ. Іншими словами, він застосовує лише міжнародне право захисту прав людини, або, ще конкретніше – лише ЄКПЛ [43, с.31].

Питання основних аспектів законності позбавлення життя людини є пріоритетним наразі для України, адже в країні тривають активні бойові дії, а випадки смертей населення України трапляються кожен день. У зв'язку з тим, що станом на 2023 р. до ЄСПЛ надходять заяви про порушення права на життя в контексті ст. 2 ЄКПЛ, визначення в подальшому проблемних питань необхідності застосування сили та законності здійснення воєнних дій дасть змогу дійти до справедливих рішень та притягнути усіх винних за скоєнні правопорушення.

Висновки до Розділу 2

Захист права на життя залишається одним із пріоритетних зобов'язань держави в контексті права на життя. В даному підрозділі більш детально

були розглянуті питання, які не мають визначення в ЄКПЛ, однак, вони впливають із сутності зобов'язання держави захищати право на життя кожної людини. Таким дискусійними питаннями є смертна кара, питання евтаназії та аборту. Незважаючи на велику кількість поглядів та досліджень, ці питання залишають відкритими і кожна держава наразі встановлює свої правила щодо застосування чи заборони застосування смертної кари, аборту та евтаназії. Хоча і Протоколом 13 2002 року, який є додатком до ЄКПЛ, була введена абсолютна заборона смертної кари, дослідження за останній рік показали, що країни продовжують виносити смертні вироки і таких було застосовано навіть більше, ніж за останні роки. Щодо аборту та евтаназії, то практика ЄСПЛ у справах показує, що Суд не визнає ані право на смерть, ані життя ненародженої людини, а законодавство країн різниться у вирішенні цих питань. Тим самим, обговорення цих проблем тривають.

Не менш важливим зобов'язанням держави, яке також було розглянуто у даному розділі, в контексті права на життя є проведення ефективного розслідування кожного випадку смерті особи. Було визначено, що ефективне розслідування направлене на здійснення повного, справедливого, оперативного та доступного розкриття злочину. Тим самим, критерій ефективності поєднує у собі всі інші стандарти – доступність, незалежність, оперативність та повнота дій компетентних органів. Практика ЄСПЛ у рішеннях по справах „Пол та Одри Едвардз проти Сполученого Королівства”, «Рамсахаї та інші проти Нідерландів», «Мокану та інші проти Румунії», «Дудник проти України» засвідчила факт порушення з боку держави свого зобов'язання щодо проведення ефективного розслідування обставин смерті особи, виявивши недостатню незалежність відповідних органів, доступність, оперативність та комплексність дій з боку держави. Це означає, що розслідування обставин смерті особи можна визнати ефективним лише у поєднанні усіх інших критеріїв.

Разом з тим було визначено, що право на життя в контексті статті 2 ЄКПЛ є непорушним, однак існують певні законні випадки, коли держава

може застосувати дії, які призведуть до смерті особи. Такі дії будуть визнанні законними лише у випадках, коли вони є абсолютно необхідними, пропорційним у відповідь на надзвичайну загрозу життю та переслідують легітимну мету. Водночас, держава все ж таки має надавати ефективний механізм правового захисту для встановлення обставин і законності будь-якого випадку позбавлення життя.

Окрім випадків виключно необхідного застосування сили, що може призвести до смерті особи, п. 2 статті 15 ЄКПЛ надає державам-членам можливість відступу від зобов'язань в контексті права на життя лише у разі здійснення правомірних воєнних дій. Однак, ані практика ЄСПЛ, ані законодавство не дає точного поняття вказаних дій та їх переліку. Тим самим, визначення законності таких дій вимагатиме детального розгляду обставин і відповідного правового аналізу конкретного випадку.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ

3.1. Сучасний стан захисту права на життя в Україні.

Слід почати з того, що усі права та свободи людини гарантуються та закріплюються як на національному, так і на міжнародному рівні. Законодавче закріплення прав і свобод дає змогу оцінити та проаналізувати весь обсяг можливостей, які надаються особі. Водночас, таке закріплення є лише першочерговим кроком до реалізації їх у житті. Без введення у дію механізму забезпечення прав людини, в тому числі і права на життя, закріплені у нормах законодавчих актів права не будуть ефективними та реальними.

Опольська Н. зазначає, що комплексний і цілеспрямований процес переходу прав та свобод людини із декларативності в реальну площину є забезпеченням прав і свобод особи, що передбачає їх визнання і повагу, дотримання і гарантування, охорону і захист [44, с.191].

Окрім вищевказаного, забезпечення права на життя передбачає собою створення належних умов державою задля можливості людини без будь-яких перешкод жити у безпечних умовах та без загроз. Кожна країна зобов'язана створювати такі умови та перешкоджати будь-якому посяганню на життя її громадян. В свою чергу, показники такого забезпечення права людини дають можливість оцінити рівень демократизації країни та її суспільства, адже забезпечення прав та свобод людини є однією з передумов правової, соціальної та демократичної держави.

Вважаємо, що рівень забезпечення права людини на життя залежить від ряду чинників, а саме: політичного режиму держави, соціально-економічного розвитку, стану законності та правопорядку, духовно-релігійних переконань населення, правової обізнаності населення країни, рівня виконання рішень суду, пов'язаних із порушенням права на життя з боку держави та міжнародно-правового співробітництва у сфері забезпечення прав та свобод

людини. Саме комплекс даних факторів дає змогу оцінити, наскільки країни здійснює забезпечення та реалізацію прав та свобод людини.

Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [10].

Дана стаття у порівнянні із проголошеним правом на життя в контексті статті 2 ЄКПЛ не передбачає винятків. Однак, Україна ратифікувала ЄКПЛ, тим самим, визнала виключення із правила дотримання права на життя за будь-яких умов, окрім випадків застосування виключно необхідного застосування сили.

Наразі в Україні триває повномасштабне вторгнення з боку Російської федерації, що призводить до глобального порушення прав людини, в тому числі і права на життя. Зазначаємо, що держава наразі не здатна певною мірою здійснювати захист права на життя, проведення ефективного розслідування та вжиття превентивних заходів задля зниження кількості порушень через велику кількість випадків смертей та високий рівень небезпеки на територіях, де ведуть активні бойові дії. Окрім неможливості виконання позитивних обов'язків державою щодо забезпечення права на життя, реалізація права на життя також зазнає певних проблем. Громадяни України наразі не здатні отримувати якісну та швидку медичну допомогу на окупованих територіях, знаходитись у безпеці вдома та на робочих місцях, тощо.

Amnesty International у своїй доповіді щодо прав людини в Україні за 2022 рік зазначає, що війна надзвичайно важко позначилася на цивільному населенні України. ООН зафіксувала близько 18 тисяч випадків смертей і поранень серед цивільних у 2022 році, серед яких смертельних щонайменше 6919 випадків. Переважною причиною смертей було застосування вибухових

снарядів з ефектом широкого ураження. Реальні цифри, скоріш за все, були значно більшими [45].

Як вбачається з наведеного, ще одним важливим показником забезпечення та реалізації права на життя є можлива участь країни у збройних конфліктах та ведення бойових дій на її території, що призводять до гуманітарної катастрофи, беззаконня, підвищенню рівня смертей, виселенню та переміщенню населення.

Окрім вищевказаного, в Україні також існує низка інших проблем реалізації та захисту права на життя. Так, до проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні, які виділяє Сущенко В.М. в контексті верховенства права, можна віднести:

- низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства;
- незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності;
- низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності;
- високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні та ін. [46, с.29].

Низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості громадян України означає, що населення країни ознайомлене із змістом та значенням конституційних прав або не здатне їх застосовувати та захистити. Така проблема може призвести до збільшення випадків порушення права на життя, неможливості введення в реальну дію відповідних реформ через їх незрозумілість для населення. В контексті права на життя людині необхідно знати механізми та процедури захисту даного

права задля можливості звернення до суду або іншого правозахисного органу у випадку порушення права на життя.

Разом з тим, ігнорування вищевказаної проблеми може породжувати таке негативне явище як правовий нігілізм, який також впливає на рівень забезпечення та реалізації права на життя людей в Україні. Загалом можна визначити правовий нігілізм як деформаційний стан правосвідомості особи, групи осіб, суспільства, який характеризується усвідомленим ігноруванням принципів і норм права, вимог закону, цінності прав людини, зневажливим ставленням до правових традицій [47, 236].

В контексті права на життя правовий нігілізм може призвести до порушення норм закону та посилення беззаконня в країні, що викликає загрозу для життя та існування людей у безпеці, неможливість проведення ефективного розслідування обставин смерті особи через завантаженість правоохоронних органів.

Суміжною із вищевказаною проблемою є проблема незадовільного рівня зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності. Дана проблема пов'язана з тим, що відсутність правопорядку, недовіра органам державної влади, недостатнє матеріальне забезпечення уразливих верств населення, високий показник корупції в Україні викликають у людей незадоволення, зріст конфліктів серед населення та інші негативні явища, які впливають на відчуття гідності та честі людини. Тим самим, поведінка людей може стати реальною загрозою для життя їх самих та інших осіб.

Основними шляхами вирішення зазначених проблемних аспектів є проведення низки правових реформ, пов'язаних із функціонуванням прозорості, ефективної судової системи, доступності до неї звичайних громадян; підвищення правової свідомості громадян шляхом оптимізації правової освіти на всіх рівнях для формування обізнаного, свідомого населення, залучення громадян до участі в суспільних громадських заходах

для прийняття рішень, пов'язаних із правами людини; забезпечення діяльності з боку держави правозахисних організацій, тощо.

Щодо низького рівня дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності необхідно зазначити, що дана проблема також певним чином пов'язана із внутрішнім переконанням людей в країні. Вважаємо, що для ефективного забезпечення права людини на життя та його реалізації, важливим є правосвідомість людини і її розуміння відповідальності за вчиненні дії. Разом з тим, низький рівень дотримання правопорядку особливо впливає на забезпечення та реалізацію права на життя, створюючи умови для процвітання насильства, беззаконня, збільшення кримінальності.

Задля можливого вирішення даної проблеми держава повинна проводити такі дії, як превентивні заходи, сприяючи профілактиці злочинності, та боротьба із корумпованими правоохоронними органами шляхом посилення міри відповідальності. Однак, найбільш важливим для зменшення безвідповідальності людей за процес і результати своєї діяльності є підвищення правосвідомості, правової культури людей, адже вирішення будь-якої проблеми починається із самого себе. Розуміння цінності права на життя, невідворотності його порушення та наслідків за неправомірні дії повинні стримувати людину від дій, які могли б завдати шкоди життю та здоров'ю іншій особі. Самі після цього в країні можливе зменшення рівня беззаконня та безкарності.

Погоджуємось із думкою І. Шаравари щодо того, що в Україні має постійно зростати мотивація активного формування правової свідомості та правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо втілити в життя поставлену мету – збудувати громадянське суспільство. Правова культура громадян є основою, фундаментом нового суспільства в Україні. Адже громадяни є єдиним чинником створення й

утримання держави і правопорядку, приводячи в дію Конституцію України і законодавство [48, с. 11].

Актуальною для забезпечення та реалізації права людини на життя залишається і проблема наявності корупції на всіх рівнях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні.

Відповідно до статті 2 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією "корупція" означає прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [49].

Перш за все, негативний вплив корупції на забезпечення та реалізацію права на життя може проявлятися у сфері охорони здоров'я. Вимагання хабарів з боку медичних працівників, які зловживатимуть своїм службовим становищем, може призводити до серйозної загрози фізичного існування потерпілого або того, хто вимагає медичної допомоги. Так, та особа, яка не в змозі надавати неправомірну вигоду, може не отримати належної, якісної та достатньої медичної допомоги або лікування. В даному випадку така особа не в змозі реалізувати право на життя, складовою якого є отримання належної медичної допомоги.

Крім того, корупція може мати місце і при розслідуванні обставин смерті особи. Вважаємо, що одержання правоохоронними органами хабарів або іншої неправомірної вигоди з боку підозрюваної у смерті особи ставить під сумнів виконання зобов'язання держави щодо проведення ефективного розслідування обставин смерті особи. У такому випадку при діяльності корумпованих правоохоронних органах порушується один із основних критеріїв ефективного розслідування – незалежність, яка проявляється у відсутності підконтрольності особам, які мають будь-який інтерес та вплив на результати даного розслідування. За таких обставин може процвітати подальше беззаконня та постійна загроза для реалізації права на життя.

Зазначаємо, що для вирішення вказаної вище проблеми та подолання прояву корупції у сфері охорони здоров'я та діяльності правоохоронних органів, державі необхідно буде запровадити:

- належні умови праці для таких працівників, адже їх діяльність неминуче пов'язана із фізичним існуванням людини та забезпечення для неї подальшого безпечного життя;
- проведення ефективної антикорупційної діяльності на всіх рівнях суспільного життя;
- посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, зокрема за ті, що були пов'язані із життям та здоров'ям людини;
- підвищення правової свідомості громадян щодо невідворотності та пріоритетної цінності дотримання права на життя.

Крім того, можна також погодитись із думкою Ярмол Л.В., яка запропонувала такий шлях покращення юридичного механізму захисту прав і свобод людини, як вдосконалення процедурно-юридичних механізмів забезпечення прав людини, які сприяли б недекларативному, а реальному гарантуванню прав людини [50, с.9].

Слід запевнити, що реальне гарантування права людини на життя зможуть забезпечити такі чинники, як зміцнення захисту уразливих верстав населення (діти, пенсіонери, вагітні жінки, інваліди та ін.), забезпечення доступності до правосуддя, прозорість та незалежність засобів масової інформації, запровадження більш жорстких мір відповідальності органів внутрішніх справ за неналежне виконання обов'язків у сфері правоохоронної діяльностітощо.

Таким чином, усі вищенаведені проблеми та можливі шляхи їх вирішення ведуть до того, що держава має застосувати комплексний підхід, підвищуючи, в першу чергу, правосвідомість громадян, адже кожна людина повинна засвоїти ідею про право на життя, відповідальність за його порушення та подальші наслідки невиконання норм закону.

3.2. Міжнародне співробітництво у сфері захисту права на життя.

Окрім дієвого національного, міжнародного законодавства, підвищення правосвідомості громадян та усунення внутрішніх державних проблем, необхідним критерієм реального забезпечення права людини на життя є міжнародне співробітництво у сфері прав людини, в тому числі і права на життя.

Міжнародне співробітництво в даній сфері являє собою системну взаємодію країн світу, міжнародних організацій, об'єднань, які ведуть діяльність з метою спільного удосконалення механізму захисту прав людини, їх реалізації та охорони на всіх рівнях суспільного життя. Основними напрямками такої діяльності є наступні:

1. Створення та введення в дію міжнародно-правових стандартів захисту права на життя, що передбачає співпрацю між державами у розробці, ратифікації та виконанні міжнародно-правових конвенцій та інших нормативно-правових актів, які встановлюють основні положення захисту права на життя.

Наливайко Л.Р. та Степаненко К.В. вказують, що головна мета договорів та інших міжнародно-правових актів про права людини полягає не в підміні національного законодавства, а у встановленні чітких загальних стандартів поведінки держав, в забезпеченні їх повсюдного визнання й однакового застосування. Відповідно до такого критерію, класифікація міжнародних стандартів захисту права на життя, сфера їх застосування та поширення, може відбуватися на двох рівнях: *універсальному та регіональному* [51, с.77-78].

Вважається, що універсальні стандарти захисту права людини на життя є загальновизнаними та обов'язковими для всіх країн в світі. Такими стандартами встановлюються правила, які є обов'язковими для всіх суб'єктів міжнародного права, які є членами-учасниками відповідних конвенцій та інших міжнародно-правових документів. До універсальних стандартів захисту права на життя слід віднести Загальну Декларацію прав людини 1948

р. та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., які проголошують та гарантують право на життя за будь-яких обставин.

В свою чергу, регіональні стандарти захисту права на життя передбачають ряд правил, які розповсюджують свою дію та є обов'язковими на певній території, яка об'єднана обмеженою кількістю держав. Зазвичай, в контексті регіональних стандартів захисту права на життя на сьогоднішній день виділяють чотири дієздатні системи: Європейську, Африканську, Американську та Арабську системи захисту прав людини.

Шуміло І.А. щодо регіональних систем захисту прав людини зазначає, що, окрім універсальних механізмів захисту прав людини, активно розвиваються регіональні механізми. Зокрема, захистом прав людини активно займаються Рада Європи та Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо. Тому слід наголосити, що поряд з національними та універсальними нормами, що регулюють захист прав людини існує великий пласт регіональних норм, що закріплені у міжнародних договорах. Також активно діють регіональні міжнародні суди, що здійснюють контроль за забезпеченням державами захисту прав людини [52, с.15].

2. Міжнародний моніторинг та звітування щодо здійснення та забезпечення прав людини. Така діяльність передбачає здійснення періодичних перевірок за станом забезпечення та дотримання прав людини в країнах як на універсальному, так і на регіональному рівнях. Зазвичай, існують спеціальні органи, основна функція яких направлена саме на здійснення такого спостереження.

Органом, який здійснює періодичні огляди за станом дотримання прав людини на універсальному рівні є Рада ООН з прав людини, яка була створена у 2006 році. Вважаємо, що даний орган вносить значущий вклад у сферу забезпечення прав людини, в тому числі і права на життя, адже основа його діяльності полягає у здійсненні Універсального періодичного огляду

(далі УПО). Сутність УПО полягає у перевірці вжитих країнами-членами ООН заходів, враховуючи принцип рівності та універсальності.

Асірян С. також зазначає, що найбільш стисла, але і найбільш предметна характеристика сутності УПО полягає в регулярній оцінці дотримання кожною державою своїх зобов'язань в галузі прав людини. У загальних рисах основні параметри УПО визначаються в резолюції 60/251. Огляд повинен бути механізмом співробітництва, заснованим на інтерактивному діалозі з відповідною країною за її активної участі та облік її потреб у створенні «потенціалу», «доповнювати», а не дублювати роботу договірних органів [53, с.47].

Слід зазначити, що механізм УПО є каталізатором ефективної діяльності Рада ООН з прав людини у сфері дотримання права людини на життя, він також сприятиме виявленню прогалин у діяльності держав-учасниць та вирішенню таких проблем шляхом надання відповідних рекомендацій, які крана може застосувати у національному законодавстві.

Разом з тим, не менш важливим органом, один із напрямків діяльності якого полягає у здійсненні моніторингу по забезпеченню прав людини, є Організація з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). ОБСЄ, як регіональна організація, яка діє на відповідній території, застосовує різноманітні механізми та інструменти спостереження за рівнем забезпечення права людини на життя. Так, найчастіше ОБСЄ надсилає спеціальні місії у країни, де відбуваються збройні конфлікти або інші небезпечні ситуації, для збирання інформації, звітування та оцінки забезпечення прав людини.

В контексті права на життя ОБСЄ, зазвичай, здійснює моніторинг та звітує по кількості жертв серед цивільного населення. Не є винятком в цьому питанні і Україна, адже з березня 2014 р., тобто з початку збройного конфлікту на сході України, було направлено Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ в Україні (далі – СММ). Разом з тим, у березні 2022 р. за повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну дана місія

припинила свою роботу через високу небезпеку знаходження на деякій території і постійні активні бойові дії.

Однак, у своєму тематичному звіті про жертви серед цивільного населення, зафіксовані в Донецькій та Луганській областях України, охоплено період із 1 січня 2017 до 15 вересня 2020 рр. Із 1 січня 2017 до 15 вересня 2020 рр. Місія підтвердила інформацію про приблизно 950 жертв серед цивільного населення, охоплених конфліктом районах Донецької і Луганської областей. Незважаючи на те, що з 2017 року кількість жертв з кожним роком зменшувалася, цивільні особи і далі гинули й отримували поранення в результаті обстрілів зі стрілецької зброї, легкого та важкого озброєння, від вибухів мін, невибухлих боєприпасів та інших вибухонебезпечних предметів [54, с. 27].

Станом на 2023 р. існує ускладнена ситуація для відновлення роботи СММ на території України, адже забезпечення охорони для самих працівників місії також є пріоритетним. Тим самим, перед нашою державою стоїть на разі питання вирішення зазначеної проблеми для можливості подальшого моніторингу забезпечення або порушення права на життя в контексті норм гуманітарного права. Вважаємо, що вирішення цього питання створить перспективи для реалізації захисту права на життя нашого суспільства.

3. Діяльність міжнародних організацій у сфері захисту людського життя. Міжнародне співробітництво у сфері права людини на життя необхідно також розглядати і в контексті діяльності міжнародних організацій, одними із функцій яких є здійснення захисту, реалізації та забезпечення права на життя. Така діяльність відіграє ключову роль у запобіганні порушень, розробці механізмів захисту права на життя, підтримці гідного рівня забезпечення права на життя. Окрім вищезазначеної ОБСЄ, яка є регіональною організацією та займається моніторингом за рівнем забезпечення права людини на життя, діяльність міжнародних організацій у цій галузі направлена також на надання рекомендацій, правової допомоги для

покращення ситуації у відповідній сфері, запобіганню кризових явищ, забезпечення гуманітарної допомоги тощо.

Так, найвідомішою та глобальною міжнародною організацією у світі, яка діє у різних напрямках, в тому числі і по здійсненню захисту права на життя, є Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН). Вона була створена саме якраз після найбільш масштабної війни у світі, яка забрала мільйони людських життів, з метою забезпечення миру та уникнення у майбутньому таких серйозних небезпек, як світові війни, ядерні катастрофи та ін.

Як зазначає Калінський А. та Чижов Д., органи ООН з прав людини сприяють ранньому попередженню та запобіганню конфліктам, а також докладають зусиль щодо усунення корінних причин конфліктів. Ряд місій ООН з підтримки миру має у своєму складі компонент прав людини. Вони допомагають зміцнити національний потенціал правозахисної діяльності у законодавчій, адміністративній та освітній сферах, передбачають розслідування повідомлень про порушення та полегшують урядам вжиття заходів щодо виправлення становища за відповідних обставин [55, с. 26].

Щодо ситуації в Україні, то ООН наразі здійснює свою діяльність через звітування про кількість жертв серед цивільного населення, надання гуманітарної допомоги, прийняття резолюцій по притягненню до відповідальності Російську Федерацію, забезпеченню миру та безпеки в Україні, проведення засідань по обговоренню питань безпеки тощо. Як вбачається, незважаючи на активну діяльність ООН в Україні, кількість жертв серед населення поки триває, а загроза для фізичного існування людей в Україні поки що тільки зростає, що свідчить про недостатньо ефективні механізми захисту права людини на життя у діяльності ООН.

Ще одним важливим аспектом у сфері забезпечення та захисту права на життя є діяльність Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, у складі якого діють міжнародні неурядові організації – Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та національні товариства. Такі

організації не є правозахисними, однак вони здійснюють безпосередню діяльність у захисті людського життя як у мирний час, так і під час збройних конфліктів. Основним принципом діяльності даного руху є принцип нейтральності та незалежності, що полягає у наданні допомоги та рятуванні життя усім постраждалим без прив'язки до сторін конфлікту.

Бурдюжа О.М. у своїй роботі вказує, що Міжнародний Червоний хрест відіграв значущу роль у формуванні концепції гуманітарної допомоги, яка розглядається як важлива гарантія прав людини, передусім права на життя, людську гідність [56, с.523].

Погоджуючись з вищенаведеним, слід додати, що важливість Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця у даній концепції проявляється через всесвітню допоміжну діяльність, здатність надавати гуманітарну допомогу незалежно від кольору шкіри, раси, національності та походження, а також проведення інформаційних та освітніх програм по гуманітарному захисту тих, хто потребує допомоги.

4. Здійснення захисту права на життя у міжнародних судових органах. Як вже було зазначено, регіональні стандарти захисту права на життя на сьогоднішній день виділяють чотири дієздатні системи, а саме: Європейську, Африканську, Американську та Арабську системи захисту прав людини. Разом з тим, у межах зазначених систем діють судові установи, які розглядають відповідні справи, пов'язані із порушенням прав людини, в тому числі і права на життя, проголошених міжнародними конвенціями. Так, на міжнародній арені наразі діють такі судові органи: Міжамериканський суд з прав людини, Європейський суд з прав людини, Арабський суд з прав людини та Африканський суд з прав людини і народів.

Окреслюємо саме зазначені судові установи, адже сторонами у спорах, які вони розглядатимуть, можуть бути як окремі громадяни, так і держави-члени міжнародних конвенцій. В той час, як наприклад у Міжнародному суді ООН, сторонами можуть бути лише держави-учасниці Статуту ООН [57, ст. 34-35].

Як зазначає Дармін М.О., Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки. Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги. Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї [58, с. 366].

Вказане свідчить про те, що саме регіональні судові установи сприятимуть розгляду порушеного права на життя за скаргою фізичної особи, яка безпосередньо здатна звернутись до суду після використання усіх національних способів захисту. Крім того, регіональні суди здійснюють тлумачення конвенцій прав і свобод людини громадянина, там самим розширюють можливість особи звернутись за захистом порушеного права на життя по складним та неоднозначним ситуаціями.

Особливу увагу необхідно звернути на роботу ЄСПЛ у контексті захисту права на життя, адже Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Крім того, наразі в Україні систематично порушується право людини на життя у зв'язку із повномасштабним вторгненням Російської Федерації.

Водночас, проблемним аспектом наразі залишається те, що Російська Федерація з 16 вересня 2022 року перестала бути договірною стороною ЄКПЛ, що унеможливлює звернення потерпілих за захистом порушеного права на життя проти вказаної країни-агресора. Як результат, ЄСПЛ прийматиме лише заяви щодо порушень, які трапились до настання вищезазначеної дати.

Разом з тим, ЄСПЛ не уповноважений розглядати питання збройного конфлікту. Суд в даному випадку буде розглядати лише порушені права, які витікають із існуванням збройного конфлікту, таких як право на життя.

Дорошенко В.А. на підтвердження вказаного у своїй роботі зазначає, що Європейський суд з прав людини кваліфікацію ситуації збройного конфлікту не здійснює, що є аксіоматичним для будь-якого застосування норм міжнародного гуманітарного права. Єдиним питанням, яке може вирішувати Європейський суд з прав людини, є встановлення наявності чи відсутності порушення державою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [59, с. 325].

Таким чином, питання здійснення захисту права на життя, а також і інших конвенційних прав в умовах збройного конфлікту в Україні, залишається відкритим та потребує обговорення і вирішення на міжнародній арені з боку усіх держав світу. Лише при розробці ефективного механізму звернення до суду в межах порушеного права за визначених умов надасть змогу говорити про ефективність судового захисту та дієвість законодавства у сфері права на життя людини.

ВИСНОВКИ

Як вбачається, правові аспекти та практика ЄСПЛ, пов'язані із правом на життя, постійно розвиваються, розширюються у зв'язку із загальною ситуацією у світі. Дана робота була присвячена саме питанню права на життя в практиці ЄСПЛ, його обсягу, змісту та обсягу зобов'язань держави щодо забезпечення, реалізації та захисту даного права. В процесі дослідження визначеного питання було досягнуто поставлену мету дослідження за допомогою загальнонаукових та спеціальних методів пізнання.

Перш за все, було визначено сутність зобов'язань держав в сфері права на життя. За допомогою аналізу практики ЄСПЛ в контексті права на життя було встановлено, що така сутність полягає у здійсненні державою усіх можливих законних способів для забезпечення безпеки фізичного існування людини, а у випадку настання смерті особи - здійснення ефективного розслідування обставин такої смерті із дотриманням прав і свобод інших осіб.

Христова Г. зазначає, що особливістю зобов'язань держави у сфері прав людини є те, що вони реалізуються в межах національного правопорядку, а їх дотримання або виконання (порушення) може бути оцінено на національному та міжнародному рівнях уповноваженими судовими (чи квазі-судовими) установами, що тягне за собою відповідальність держави за їх порушення [60, с.23].

Так, розглянутими у даній роботі рішеннями по справах «Пол та Одрі Едвардз проти Сполученого Королівства», «Рамсахаї та інші проти Нідерландів», «Мокану та інші проти Румунії», «Дудник проти України» ЄСПЛ встановив, що саме за дотримання критеріїв доступності, незалежності, оперативності та повноти дій компетентних органів зобов'язання держави щодо ефективного розслідування буде дотримано. Тим самим, ЄСПЛ оцінив дотримання державами зобов'язань щодо ефективного розслідування обставин смерті особи за статтею 2 ЄКПЛ та наклав відповідальність за недотримання критеріїв ефективності при розслідуванні.

Крім цього, у роботі були розглянуті проблемні питання у сфері права на життя, які впливають із зобов'язання держави щодо захисту відповідного права. Проаналізованими були проблеми смертної кари, питання евтаназії та абортів. Рішеннями ЄСПЛ по таким показовим справам, як «Коктиш проти України», «Претті проти Сполученого Королівства», «Во проти Франції», «Патон проти Сполученого Королівства» за цими неоднозначними аспектами було встановлено загальне правило, яке полягає в тому, що кожна держава автономна у праві щодо застосування чи заборони застосування смертної кари, абортів та евтаназії. Питання є відкритими та продовжують визивати дискусії з приводу їх дозволів чи заборон. Водночас, в кожному окремому випадку ЄСПЛ розглядатиме справу з урахування усіх обставин, враховуючи норми національного законодавства.

Разом з тим, мета була досягнута за допомогою вирішення визначених у даній роботі задач. Так, за допомогою історичного метода дослідження було розкрито питання розвитку права на життя в контексті міжнародного та національного права. З'ясовано, що право на життя людини особливого поширення та офіційного закріплення на міжнародному рівні набуло лише після Другої світової війни у зв'язку із отриманими фактами злочинів війни та порушень прав людини, що привернуло увагу світу до необхідності забезпечення права на життя та інших основних прав. Сьогодні ж право на життя закріплюється у багатьох міжнародно-правових актах, направлених на забезпечення прав і свобод людини. Крім того, були створені міжнародні судові органи, організації, діяльність яких також направлена на захист права на життя. Україна, в свою чергу, після проголошення незалежності, поступово приєднувалась до усіх необхідних міжнародних договорів щодо реалізації та захисту права на життя, закріпила дане право на конституційному рівні та постійно вдосконалює механізми його захисту.

Наступною задачею для повного дослідження обсягу і змісту права на життя було саме встановлення структурних елементів права на життя та окреслення їх змісту. В ході вивчення цього питання було встановлено, що

право на життя носить комплексний характер і не може існувати без реалізації та забезпечення усіх інших основоположних прав і свобод, таких як: заборона катувань, заборона рабства і примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність, свобода думки, совісті і релігії, свобода вираження поглядів та заборона дискримінації. Крім того, для розкриття змісту права на життя, необхідно було окреслити його структурні елементи. Такими є заборона смертної кари, заборона катування та захист від насильства з боку держави, захист цивільного населення під час війни та забезпечення державою належної медичної допомоги. Разом з тим, право на життя не обмежується лише фізичним існуванням людини, воно також охоплює психологічний стан людини, а тому забезпечення професійної психологічної допомоги також можна віднести до складової права на життя.

Крім окреслених вище задач, також необхідно було встановити основні механізми, які сприяють забезпеченню захисту права на життя, та можливі шляхи вирішення проблеми реалізації та захисту права на життя в Україні. Так, в ході дослідження питань, окреслених у Розділі 3, було з'ясовано, що механізмами забезпечення захисту права на життя є, в першу чергу, підвищення правової свідомості звичайних громадян країни для спромоги захисту свої гарантовані державою права, подолання такого негативного явища як правовий нігілізм, подолання високого рівня корупції у державних органах для здійснення ними прозорості та незалежної правоохоронної діяльності, а також у сфері охорони здоров'я щодо медичних працівників. Необхідним також буде запровадження більш жорстких мір відповідальності для працівників правоохоронних органів у разі неналежного виконання зобов'язань щодо проведення ефективного розслідування обставин смерті особи, здійснення превентивних заходів, спрямованих на охорону життя людей тощо.

Окрему увагу у даній роботі було приділено питанню міжнародного співробітництва у сфері захисту права на життя. В процесі його розгляду було виокремлено ряд напрямків, які становлять системну взаємодію країн

світу, міжнародних організацій, об'єднань, що проводять діяльність з метою спільного удосконалення механізму захисту прав людини, в тому числі і права на життя. Визначені наступні напрямки такої діяльності: створення та введення в дію міжнародно-правових стандартів захисту права на життя; міжнародний моніторинг та звітування щодо здійснення та забезпечення прав людини; діяльність міжнародних організацій у сфері захисту людського життя. Також під час дослідження питання міжнародного співробітництва у сфері захисту права на життя були розглянута діяльність деяких міжнародних організацій щодо України, їх допомога у забезпеченні захисту права на життя населення України взагалі та під час війни у 2022-2023 роках.

У кінцевому результаті пропонуємо для більш ефективної роботи держав світу у сфері захисту права на життя збільшити міжнародну співпрацю шляхом проведення реальної боротьби із глобальними загрозами права на життя (тероризм, збройні конфлікти, транснаціональні злочини), створення міжнародних резервних фондів для виділення військової та гуманітарної допомоги країнам, які зазнали злочину агресії, збройного нападу з боку іншої держави, посилення відповідальності за вчинення міжнародного злочину проти життя та здоров'я населення та сприяння усіма країнами світу виконання призначеного покарання. Лише міжнародна співпраця, єдність та реальне прагнення до виконання усіх зобов'язань в сфері прав людини зможуть покращити сьогодишню ситуації у світі та забезпечити надійний, ефективний механізм захисту права на життя.

Список використаних джерел

1. Котенко Т.В. Становлення прав і свобод людини у вченнях філософів Стародавньої Греції та Риму. *Альманах права*. 2020. №11. С. 127-133.
2. Пор. Гарднер Е. Святий Тома Аквінський і перегляд 2267-го артикулу Катехизму Католицької Церкви. URL: <https://www.verbum.com.ua/12/2018/death-penalty/st-thomas-aquinas-and-the-death-penalty/>
3. Гулаткан Т. Витоки концепції прав людини. *Юридичний вісник*. 2020. №1. С. 329-335.
4. Козинець О.Г. Закріплення прав людини у декларації прав людини і громадянина Франції 1789 р. *Цивілізаційна роль прав людини в упорядкуванні соціальних відносин*: зб. матеріалів наук.-практ. семінару. Чернігів : КП «Вид-во «Чернігівські обереги», 2007. С. 14-21.
5. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки від 4 лип. 1776 р. (Declaration of independence of the United States of America, July 4, 1776). URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20\(07\)%2004.USA.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA.php)
6. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Бєлов Д.М., Данканич М.М. Права людини: навч. посібник. Ужгород, 2003. 189 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5104/1/Права%20людини.pdf>
8. Тімашов В. О. Формування й закріплення інституцій прав і свобод людини на території України (VI-XVII століття). *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (6 9). С. 170-175.
9. Окіпнюк В.Т. Права людини і діяльність радянських спецслужб в Україні: історико-правовий аналіз. *Наукові записки НаУКМА. Том 200. Юридичні науки*. 2017. С. 122-124.
10. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

11. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. № 11-рп-99.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
12. Басовська К. Право людини на життя : юридична природа та зміст. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 60. С. 564–57.
13. Пеценчук А.О. Право на життя в системі прав людини. *Проблеми юриспруденції: теорія, практика, суспільний досвід*: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальна юриспруденція». Київ, 2013. 297 с.
14. Європейська конвенція з прав людини від 4 лист. 1950 р. № 995_004.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
15. Яценко С.С. Гідність людини має захищатися незалежно. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2. С. 143–150.
16. Довідник із застосування статті 4 Конвенції – Заборона рабства і примусової праці. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_4_UKR
17. Шульган І. Деякі аспекти забезпечення права на свободу та особисту недоторканість. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 4 (32). С. 43-48.
18. Енциклопедія сучасної України . URL: <https://esu.com.ua/article-18094>
19. Ольховик Л.А. Право на життя. *Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць*. Вип. 17. Одеса : Юрид. літ, 2003. С. 160–167.
20. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

21. Кузьменко Я.П. Загальна характеристика права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Вип. 28. С. 26-30.
22. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
23. Рішення Європейського суду з прав людини від 8 листоп. 2005 р. по справі «Гонгадзе проти України» № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text
24. Верховенство права та права людини у світлі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Практично-методичний посібник викладача. Київ: USAID, 2016. 860 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/curriculum_rule_of_law_cd.pdf
25. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 груд. 1957 р. №995_033. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text
26. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Загальні проблеми правової науки*. 2012. Вісник №2 [69]. С.31-41.
27. Стахурський І. Смертна кара в Україні і світі: “За” і “Проти”. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20181010-smertna-kara-v-ukrayini-za-i-proty/?history=0&pfid=1&sample=19&ref=0&history=0>
28. Рішення Європейського суду з прав людини від 10 грудня 2009 р. по справі «Коктиш проти України» №974_872. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_872#Text
29. Смертна кара протягом 2022 року - доповідь Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.ua/smertna-kara-protyagom-2022-roku-dopovid-amnesty-international/>
30. Рішення Європейського суду з прав людини від 25 квітня 2002 р. у справі «Прітті проти Сполученого Королівства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text

- 31.Рішення Європейського суду з прав людини від 8 липня 2004 р. по справі «Во проти Франції». URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j02_074_075.pdf
- 32.Рішення Європейського суду з прав людини від 13 травня 1980 р. по справі «Патон проти Сполученого Королівства». URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/09_02.pdf
- 33.Горпинюк О. П. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьВДУВС, 2020. 224 с.
- 34.Рішення Європейського суду з прав людини від 14 березня 2002 р. у справі «Пол та Одрей Едвардз проти Сполученого Королівства». URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=459>
- 35.Рішення Європейського суду з прав людини від 7 липня 2011 р. по справі «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Al_Sikejnu_v_GB.pdf
- 36.Рішення Європейського суду з прав людини від 20 жовтня 2005 р. по справі «Рамсахаї та інші проти Нідерландів». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-119565>
- 37.Рішення Європейського суду з прав людини від 17 вересня 2014 р. по справі «Мокану та інші проти Румунії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155056>
- 38.Рішення Європейського суду з прав людини від 10 березня 2010 р. по справі «Дудник проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_510#Text
- 39.Опольська Н.М., Бабой А.М., Бабой В.С. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Вінниця: Твори, 2021. 408 с. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/28982.pdf>
- 40.Рішення Європейського суду з прав людини від 17 грудня 2020 р. по справі «Юхимович проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g01#Text

41. Грушко М. В., Бігняк О.В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.
42. Рішення Європейського суду з прав людини від 24 лютого 2005 р. по справі «Ісаєва проти Росії». URL: <https://www.legal-tools.org/doc/53a6ba/pdf/>
43. Quinivet N. (2008). The Implementation of International Humanitarian Law by Human Rights Courts: The Example of the Inter-American Human Rights System. International humanitarian law and human rights law: towards a new merger in international law. Edited by Roberta Arnold and N. Quinivet. Leiden. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, p. 31-353
44. Опольська Н. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип.4. С. 191-195. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/37.pdf>
45. Права людини в Україні – доповідь Amnesty International за 2022 рік. URL: <https://www.amnesty.org.ua/prava-lyudyny-v-ukrayini-dopovid-amnesty-international-za-2022-rik/>
46. Сущенко В.М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012.Т. 129. С. 28-32. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf9f825f-1ed7-4dee-b06a-c99596bc1959/content>
47. Шитий С., Бондаренко А. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 2. С. 235-239. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/46.pdf>
48. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2015. №1. С.9-12. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/3/part_1/2.pdf
49. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 р. № 994_102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text

50.

51. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с. URL:

https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3716/1/МПСПЛ_навч.%20посібник_05.06.19.pdf

52. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини. Навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 168 с. URL:

https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf

53. Асірян С. Р. Універсальний періодичний огляд як основний механізм Ради ООН з прав людини. *European political and law discourse*. 2016 р. №2. С. 46-51. URL:

<https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2016/2016-3-2/09.pdf>

54. Тематичний звіт. Жертви серед цивільного населення в охоплених конфліктом районах на сході України. Organization for Security and Co-operation in Europe. 2020. 28 с. URL:

<https://www.osce.org/files/f/documents/9/5/469740.pdf>

55. Калінський А., Чижов Д. Роль ООН у системі міжнародного захисту прав людини. *Конституційні права людини: реалізації та перспективи*. 2022. С. 24-28. URL:

http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/22836/1/ЗБІРНИК%2008.12.2022_p24-28.pdf

56. Бурдюжа О.М. Діяльність міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця у сфері надання гуманітарної допомоги.

Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №2. С. 520-524. URL:

http://www.lsej.org.ua/2_2023/123.pdf

57. Статут Міжнародного суду ООН від 26 червня 1945 р. URL:

<https://www.icj-cij.org/public/files/statute-of-the-court/statute-of-the-court-ru.pdf>

58. Дармін М.О. Види міжнародних судових установ та їх роль в забезпеченні права на судовий захист. *Науковий вісник Ужгородського*

- Національного Університету*. 2021. Вип.64. С. 364-367. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/69.pdf>
- 59.Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 323-326. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/74.pdf
- 60.Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. №4-2(32). С.22-28. URL: http://jurnaluljuristic.in.ua/archive/2018/4/part_2/5.pdf

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут/факультет Економіко-правовий
Кафедра Конституційного права та правосуддя
Ступінь вищої освіти / Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

Напрямок підготовки 081 Право
(шифр і назва)
Спеціальність Право
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Степанова Т.В.

03 11 2014 року

**ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Міртан Людмила Іванівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Право на життя в практиці ЄСПЧ: обсяг, зміст та зобов'язання держави щодо забезпечення, реалізації та захисту
керівник роботи к.ю.н., доц. Мевенєць А.В.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

2. Строк подання студентом роботи до 15.11.2013

3. Вихідні дані до роботи У кваліфікаційній роботі здійснено правовий аналіз права на життя, зобов'язань держави щодо захисту права на життя у практиці ЄСПЧ та запропоновано перспективи вдосконалення механізму забезпечення цього права

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Смагність поняття право на життя, його структури, есенції та сфера застосування, дискусійні питання (смерть каро, етаназія, аборт); ефективність у процесі зобов'язання про вчинення резидування всіх обставин смерті особи; суспільний стан захисту права на життя.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 03.11.2022р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Розробка та маркування мейнфреймів	грудень 2022	вик.
2.	Виробництво літературної та інформаційної бази в рамках проекту	січень-лютий 2023р.	вик.
3.	Підготовка та написання розділу щодо зазначеного виконання права на життя як державного права	березень-травень 2023	вик.
4.	Підготовка розділу щодо правового аналізу робіт держави з утворення держави права на життя, написання	червень-липень 2023	вик.
5.	Підготовка та написання розділу щодо виконання перспектив в економічній механізмі держави	серпень 2023	вик.
6.	Підготовка висновків до роботи	вересень 2023	вик.
7.	Виробництво та друк роботи	липень 2023	вик.

Студент

(підпис)

Терпан А.І.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Левченко А.В.

(прізвище та ініціали)

Примітки:

1. Форму призначено для видачі завдання студенту на виконання дипломного проекту (роботи) і контролю за ходом роботи з боку кафедри (циклової комісії) і декана факультету (завідувача відділення).
2. Розробляється керівником дипломного проекту (роботи). Видається кафедрою (цикловою комісією).

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ДЕРЖАВНОЇ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ**

Направляється студент Герман М.Р. до захисту дипломної роботи
(прізвище та ініціали)

за напрямом підготовки _____

спеціальністю ост. право
(шифр і назва спеціальності)

на тему: Право на життя в практиці ЄСПЛ: обсяг, зміст та зобов'язання держави щодо забезпечення реалізації та захисту
(назва теми)

Дипломна робота і рецензія додаються.

Директор інституту/Декан факультету _____
(підпис, прізвище та ініціали)

Герман М.Р.

Довідка про успішність

(прізвище та ініціали студента)

за період навчання в інституті, на факультеті

економіко-правовий з 20 14 року до 20 23 року повністю

виконав навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з таким розподілом оцінок за:

національною шкалою: відмінно _____%, добре _____%, задовільно _____%;

шкалою ECTS: A _____%; B _____%; C _____%; D _____%; E _____%.

Секретар інституту, факультету _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Висновок керівника дипломної роботи

Студент (ка) Герман М.Р. власною затвердженою

тематикою магістерського дослідження, розробивши попередній план роботи та опрацювавши як національні, так і міжнародні джерела, проаналізувавши всі питання, пов'язані з темою роботи. Здобуваючи було обрано досить актуальну тему дослідження, що пов'язано із знаннями права на життя та інтелектуальних прав у галузі сфери діяльності всього суспільства, особливо в умовах становлення під час вивчення великої кількості збройних конфліктів у світі.

інтерес в роботі висвітлюючи досягнення
стану державного права на життя в Україні
в умовах воєнного стану, а також
висвітлення питань міжнарод-
ного співробітництва у сфері забезпе-
чення права на життя.

Особливу увагу в роботі присвячує
зрозумінню, якій правовій гарантії
належить держава щодо державного права на
життя в практиці ВСТП, де досягнен-
ня справи просять різноманітних
країн в контексті порушення права
на життя

Загалом, майстерська робота є
самостійною, логічною, структуро-
ваним науковим дослідженням,
виконана з урахуванням всіх основ-
них висновок цього даного ряду
досліджень: може бути допущено
до захисту

Керівник роботи

Мвеніс А.В.
(підпис, прізвище та ініціали)

"15"

11

2023 року

Висновок кафедри про дипломну роботу

Дипломна робота розглянута. Студент (ка)

Герман А.І.
(прізвище та ініціали)

допускається до захисту даної роботи в Державній екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

конституційного права та правосуддя
(назва)

(підпис)

Степанова Т.В.

(прізвище та ініціали)

"15"

11

2023 року

Примітки:

1. Зазначаються дані щодо навчальних досягнень студента за період навчання у вищому навчальному закладі, висновок керівника
дипломного проекту (роботи) та висновок кафедри (циклової комісії) про дипломний проект (роботу).

АВТОРСЬКИЙ ДОГОВІР

про передачу невиключних прав на використання твору

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Цей АВТОРСЬКИЙ ДОГОВІР (далі ДОГОВІР) є договором приєднання, укладений між Терпан Л. І. (далі АВТОРОМ) і Одеським національним університетом імені І.І.Мечникова (далі УНІВЕРСИТЕТ).

2. ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

Договір приєднання — договір, умови якого встановлені УНІВЕРСИТЕТОМ, і який може бути укладений лише шляхом приєднання АВТОРА до запропонованого договору в цілому. АВТОР не може запропонувати свої умови договору (п.1 ст. 634 Цивільного кодексу України).

Автор — фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір і якій належать майнові права інтелектуальної власності на твір відповідно до Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право і суміжні права», іншого закону чи договору.

Твори — створені авторами у результаті творчої діяльності за особистою ініціативою, на замовлення чи в порядку виконання службових обов'язків: книги, брошури, статті, конспекти лекцій, аналітичні огляди, звіти, презентації тощо; твори, представлені в електронній (у тому числі цифровій) іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер. (ст. 433 Цивільного кодексу України, ст.8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»)

3. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

3.1. Репозитарій відкритого доступу Одеського національного університету - ресурс відкритого доступу, розміщений на сервері НБ ОНУ в мережі Інтернет.

3.2. Розміщуючи свій твір в Репозитарії ОНУ АВТОР приймає умови цього ДОГОВОРУ.

3.3. Твір не може бути розміщений у репозитарії відкритого доступу, якщо він порушує права людини на таємницю її особистого і сімейного життя, завдає шкоди громадському порядку, здоров'ю та моральності населення.

У випадку, коли твір створено у співавторстві, розміщуючи такий твір в Репозитарії кожний із співавторів приймає умови цього ДОГОВОРУ.

3.4. За цим ДОГОВОРОМ АВТОР передає УНІВЕРСИТЕТУ на безоплатній основі невиключні права на розміщення твору у відкритих ресурсах УНІВЕРСИТЕТУ на весь строк дії авторського права починаючи з моменту розміщення твору в Репозитарії відкритого доступу, а саме:

- на використання Твору без одержання прибутку;
- на відтворення Твору чи його частин в електронній формі (включаючи цифрову);
- на виготовлення електронних копій Твору для постійного архівного зберігання;
- на виготовлення електронних копій Твору для некомерційного використання;
- на внесення Твору у базу даних Репозитарію;
- на надання електронних копій Твору в доступі в мережі Internet.

3.5. АВТОР гарантує, що у Творі не використовувалися твори, авторські права на які належать третім особам без надання обов'язкового посилання.

АВТОР (співавтор) гарантує, що на момент розміщення Твору в Репозитарію ОНУ:

- лише йому належать виключні майнові права на Твір, що розміщується,
- майнові права на Твір ні повністю, ні в частині нікому не передано (не відчужено),
- майнові права на Твір ні повністю, ні в частині не є предметом застави, судового спору або претензій з боку третіх осіб.

4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

4.1. АВТОР несе всі види відповідальності перед третіми особами, що заявили свої права на Твір. У випадку позову третіх осіб про порушення авторських та інших прав на Твір АВТОР відшкодовує УНІВЕРСИТЕТУ всі витрати, спричинені позовом.

4.2. АВТОР і УНІВЕРСИТЕТ зобов'язуються належним чином виконувати умови цього ДОГОВОРУ.

4.3. АВТОР зберігає за собою право використовувати самостійно чи передавати аналогічні права на використання Твору третім особам.

5. УМОВИ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ

5.1. Цей ДОГОВІР може бути розірваний на вимогу АВТОРА, якщо він позбавляється майнових прав на Твір, які мав на момент розміщення Твору у репозитарії відкритого доступу.

5.2. Усі спори, що виникають у зв'язку з виконанням цього Договору, вирішуються шляхом переговорів, а у випадку недосягнення згоди - відповідно до чинного законодавства України.

АВТОР

Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

ППП (укр.):

Терпан Людмила Іванівна

Адреса:

65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
тел/факс (048) 723-34-75

ППП (англ.):

Terpan Lyudmila Ivanivna

Факультет, кафедра:

Економіко - правовий фак.т
Кафедра конституційного права та правосуддя

моб. тел.:

+380985700993

e-mail:

terpanlyudmila@gmail.com

Координатор Проекту:

Наукова бібліотека ОНУ імені І. І.
Мечникова
65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24
тел/факс (048)722-12-10
email: dspace@onu.edu.ua

Підпис

« 11 » 12 20 23 р.

М. О. Подрезова

Директор Наукової бібліотеки

« _____ » 20 _____ р.